

Tartu ülikool

Fond 55

Nim. 3

5. 92

Sa'ngava, Peeter
Keina kihelkonna kiriklikud
mälestusmärgid. Tartu
ülikooli üliõpilase töö
juhendaja (prof. O. Seld)
mälestuseks

1938

214c., 9 foto, 35 jaan. ja
21 jaanuariga

F 55, nim. 3, 5. 92

2 paku 1
EPR?
annetatud ähte ja
palvad.

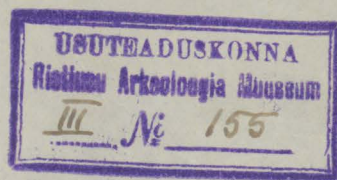
Keina kihelkonna

Kiriplisus
mälestusmärgid

Kirikumärgid.

Registreeritud 1938a suvel

Peter Sargava

Sisukord.

	Küsimused	Leheküljed
✓ I	Andmed kiriku kohta; märgid kintel	1 ✓
✓ II	Altarid	9
✓ III	Altaripeibid	16
✓ IV	Kirjad altareil	22
V	Kantvel	23
VI	Kirjad kantvelil	27
VII	Ristimiseartjad	33
✓ VIII	Lühtrid	36
IX	Arnulaua- ja muud kirikurüütaol	50
X	Ristpalk (Trabes)	69
XI	Seinakapid, niivid	70
XII	Plauakivid kirikus	72
XIII	Plauad kiriku all	76
XIV	Epitaafid kirikus	76
XV	Kiriku-kellad	77
XVI	Momumentaalkirjad, mitmenugused	82
XVII	Plauad kiriku sümbruses	84
XVIII	Surnaiad, kabeleid, kirjad kabeleis	92 ✓
XIX	Surnuaria väraavad	95
XX	Vanemad plauakirjad surnuail	97
XXI	Kilipemad isloomulikumad plauad ja plauakirjad	109

XXII - Nõuamärkide kirju aegade järel - - - - - 109

XXIII - Yhüisõnnmeid nõuamärkide hulgas - - - - - 139

XXIV - Muud matrisepaigad - - - - - 140

XXV - Kirikute ja kabelite arveid - - - - - 141

XXVI - Pitsatid, plaanid, pildid - - - - - 141

XXVII - Vanimad dokumendid arhivis ja teated dokumentide arvu üle viimast - - - - - 146

XXVIII - Praeguse kirikuarhiivi nimekiri liiki järel ja liigid aastate järel - - - - - 152

XXIX - Muud iseloomikku - - - - - 173

XXX - Kiriku arvad - - - - - 177

XXXI - Erilised ^{valvud} ~~arvad~~ kumbed ja vaated - - - - - v. 180

ja mälestused
kiriku sündmustest ja
olukordest

109	---	Handwritten text	-	XII
109	---	Handwritten text	-	XIII
110	---	Handwritten text	-	XIV
111	---	Handwritten text	-	XV
111	---	Handwritten text	-	XVI
112	---	Handwritten text	-	XVII
120	---	Handwritten text	-	XVIII
125	---	Handwritten text	-	XIX
131	---	Handwritten text	-	XX
180	---	Handwritten text	-	XXI

Handwritten text, possibly a title or subtitle, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Savitero pilt vor
 Joonis uslest, vapise
 (Kelle?), aastarvust 1860

I. Kas on (Keina) kirikul ja ... ahikirikul
 kabelil, õpetajamajal j. n. e. mõni kiri ehk
 aastane seinal, uksele, tulelipul, ristil?
 j. n. e. Kus kohal see just ams ja niisuguse
 me on tähttähele kirja riu? Millal
 on kirik, ahikirik, kabelid, õpetajamaja
 ehitatud, mis materjalist ja kui suured
 nad on? Kas on kirik ja teised sarnased
 ehitused torniga ehk ilma? Kellele
 on kirik, ahikirik j. n. e. pühendatud?
 Kiriku, ahikiriku, kabeli ehk kabelite
 orientatsioon ilmakaarte suhtes.

Keina kiriku välisel seinal
 amsaad järgmised märgid ja
 kirjad:

„Kue kiriku“ ukse kohal ams
vapp² ja selle kohal müüri pühendatud
aastane 1860

1 vt. skeem ltk 7a - III

2 vt ltk 8a

Soovitan piltide
joonis portaalide

1

Vaade kirikule põhjapoolt.
Paremal kiriku otsas on näha
märiline torni tugiõelant

2

kirik edelast vaadatuna
es torni tugiõelad.

3

kiriku ilapoolne ots
kirdest vaadatuna.
Näha tugiõelant
mõlemal pool kirgas

4

kirik vaadatuna
kaugust. Vasemal pool
näha osa ruust kiri-
kust. Selle es pildi
vasemal xruul näha
osa ehk 88 kirjeldatud
ristist.

FOTO MIKI

FOTO MIKI

Mis see arv 1910'
tähtendab?

Kelle wapp ja
mis see näis tähtendab?

Kiriku tornis raudristi küljes
on kuulilipp, millel leidub aasta-
aru 1732 (vt ltk 2a)

Uud märke kiriku seintel ei
leidu.

Õpetajamaja seintel kirju ei leidu.

Vana kiriku idapoolses otsas on
luukamber¹. Selle lubjatud idapoolsele
seinale on luukambri reespool müüri
reepoolal umbes 1m 80cm kõrgusel
põrandast tumehise värviga kirju-
tatud aastaru 1910a.

Kiriku ehitamisaja kohta püüdnud
teated. 16/17 sajandi vahetusel põlvneen
Haapsalu õpetaja Henricus Hindemanni
"Kirchenbuch"² teatel on kiriku antajaks
ja rajajaks Lihula, Haapsalu ja
Saarte (Wieske) piiskop Johan Decius.³
Mõõlal kõnelev piiskop oli ametis ja
mõõlal kirik rajatud, kelle kohta püüdnud
võad kohapeal andmed. Aga kiriku

1 vt - ltk 7.

2 vt - ltk 164

3 "Kirchenbuch" ltk 1. "De ecclesiae fundatione"

mis see aastarv
tähenab?

Kiriku juures on isoleeritud
torni kivi. Nüü on torni lähimõõt
kiriku pikituumas umbes kaks korda
väiksem kui laintuumas (kellatorni
süst 1,5 m x 4 m, kivi juures müüri paksus
on 1,10 meetrit). Tornil on kaks 53 x 135 cm
luugiava läänes, üks idas, üks lõunas
ja üks põhjas. Torn on kaetud rindli-
katusena. Torni otsas leidub raud-
rist ja selle alumise naru küljes
tundelipp aastanumbriga 1732.

Pisti silamine ots on
veidi kõverdunud.

nimest - Püha Martini kirik - võib arvata, et kirik on rajatud kindlasti juba katoliiklikul ajal.

Kirik on ehitatud kivist, sest ja väljast krohvitud ja värvitud. Praegune kirik koosneb viieteistkümnest eriehitusest: vanast - kirikust, millel on torn ja selle all oleu seinsekäik lõunas ja altariruumi idas. Vana kiriku lõunapoolne müür on aga maha lõhutud ja kirikuruumi lõunapoolsele osale on a 1860 ehitatud uus ruum, mille seinsekäik on lõunas. Praegu ongi kavandatud see uus ruum kirikuna. Selles leidub 21 rida püüke, mis räägivad osalt ka vana kiriku ruumi. Vastavalt uue kiriku orientatsioonile on ka praegu kavandatud alter mitte idas nagu tavaliselt vaid põhja-
vana kiriku ruumi keskel.

Nimi St. Martini kirikule on Keinis leidub vanemal pitsateil. vt. ltk 143; 144

Vana kirik on piklik ehitus, mille pikkus väljast 40 meetrit, seest 25,5 meetrit, laius väljast 12, seest 9 meetrit. Kiriku läänepoolses otsas ambasad kaks 7 m pikkust ja 4 m laiust kivi-blokki, mis asetuvad teineteisest umbes 4 m kaugusel jättes kiriku ukse ette sama laia 7 m pika ja ~6 m kõrge võlekäigu. Need blokid ühinevad ~6 m kõrgusel üheks terveks müris ^{on kaetud katuselga} libaniti üle torni müris. Need blokid moodustavad torni alusambad. Kiriku idapoolses otsas ambad kummasis murgas 2 kivi-blokki, väiksemad ehnustest. Need on umbes 2 m laiused ja 5 m kõrgused tugisambad, ulatuses müris 1 m väljapoole ja müris ülespoole kitsamaks ühinevad jääva pikkamüri kiriku-mürisiga, alles ülvalt kaetud katuselga.

- 1 et lkk 1a pilt nr 1 ja 2
- 2 et lkk 1a pilt nr 3

Vana kiriku laev on moodustanud enne sõda, mis kiriku tükeldamisel lõunapoolse müüri remondimisel on kokku varisenud. Sellest on järel veel väike osa torni pool küljes praeguse laudlae peal. Tõlv on samuti kui kõik teised vanas kirikus leiduvad võlvid ja arhivaad peaaegu ligilähedasi ringi kaarele väikese kõrguse teravikuga ülal, mille kõrgus silma järel onitades ainult vähe ületab pool võlvi laiusest.

Vana kiriku esumüüri mõõted on 15,5 meetrit püüti-kantsist lõunepoolse seinani ja 9 meetrit laiuti-põhjapoolset kinnast lõunapoolsele seinale.

Vana kiriku es- ja altarimüüri vahel on ristvõlv, mis jätab nende kahe müüri vahel umbes 5 meetri laiuse ja sama kõrge ava. Võlvi vaarakul s.o. põhjapoolset küljel on kivist 17. sajandi algusest pärinev

1.4 lmk 6a

Kantsel.

Altariumumi moodustab enesest 9x9 meetrilise ruumi, mille neli seina moodustavad ülalt kitsaksminevad kõnli võlvi taolised pinnad. Ruumi neljast nurgast tõusevad igast kaanõlvist, mis mooduvad kaaretaolisel ruumi keskele üles kokku moodustades praegu ümarapõhjalise kuplitaolise võlvi, mis ainult põlv on pealt terav.

Altariumumi põhjaküljest lähel madal (~160 cm kõrge) talveluks käärkambri, mis moodustab enesest seespoolt 3x3 meetri nurkse ruumi, mille laagi on võlvitud samaselt kui altariumumi oma. See on käärkamber kiriku müüridest väljapoole ulatuv juurde-ehitus. Käärkambri idakirast läbi viib 1,5 m paksuse müüriava ehitatud kahekordne ukse välja.

See käärkamber on praegu mittetähtsustatud
1. et skeem lk 7a - I ja nlt lk 6a

Vana kiriku laeva
ja altarimüüri vahel
asetsu ristkülv, mille
vasakul pool näha kivi-
kantsel ja selle ülemises
osas 3 lhx 23-26 erineva
kirjeldatud tahol. Kantsli
kõval vasakul - lhx 40 kir-
jeldatud lühter, kantsli

kohal tagapool nähtava osa vanast altari-
pildist. Tagapool, altarimüüri on näha
idapoolne aken ja selle ees asetsu vana
altar ühes sellele leiduvate figuuridega.

Vana vasaku seina kohas lhx 37 j
kirjeldatud kroonlühter. Vasakult nurgast
(piltsi keskkohal) on näha tõmmat kaarvõlv.
Selle ees altariist vasakul on nähtavad
aastalikkude pinnad ja seinas leiduv
lhx 70 kirjeldatud aua ühes selle
kohal ülemaal seinal leiduva ilusti-
sega. - Samanagu kummersiga kuu
ristkülv on kõik leitud vana kirikus leidu-
vad võlvil (altarimüüri ja kiriku lae peal)

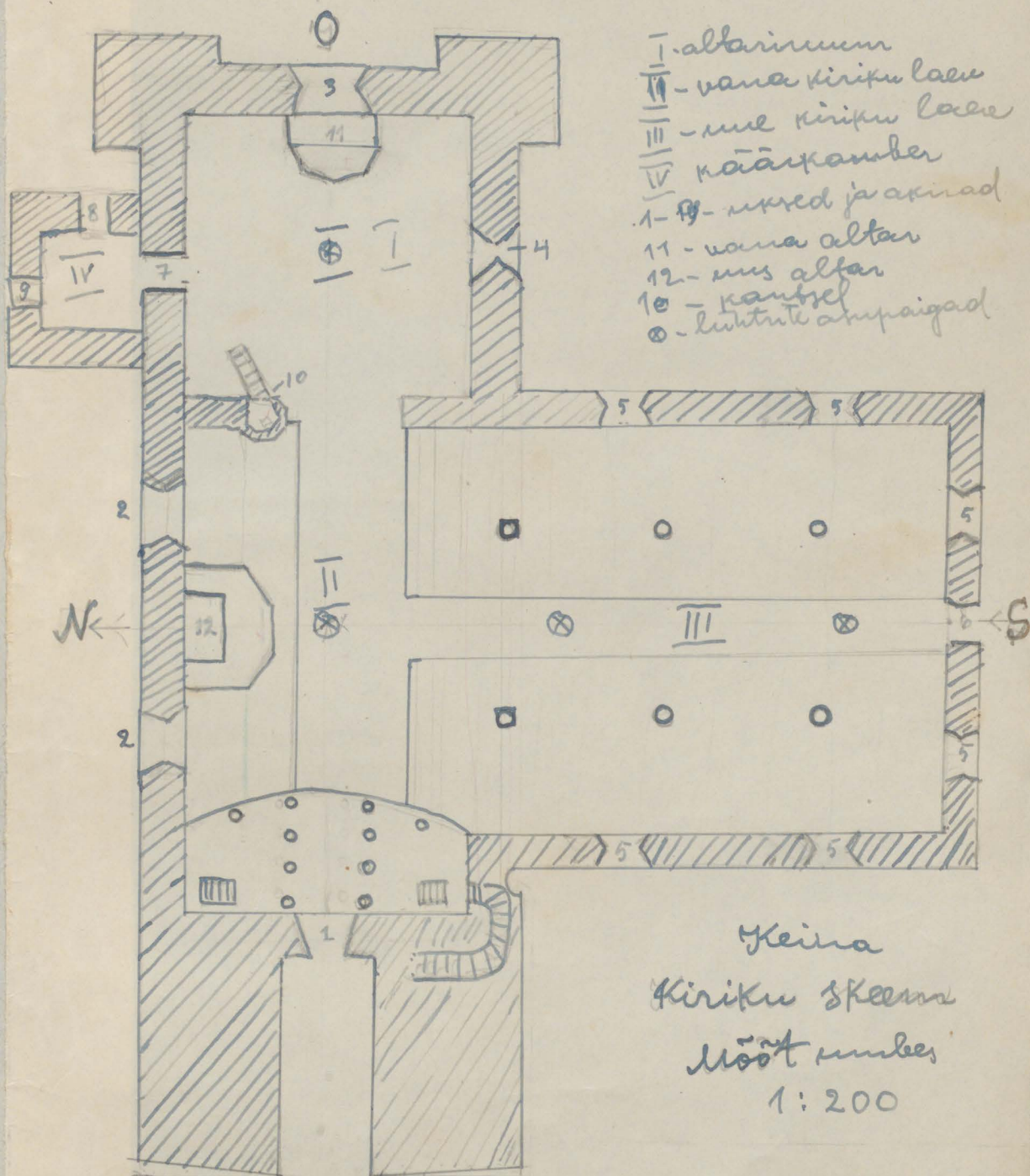
Uuel juurdetritusel n. n. „uuel kirikul“
 püüakse uulu. Selle aset täidab lame
 valge õlivärviiga kaetud laudlagi,
 mis tugeneb kolmel paaril ümarjuhil
 puusambail. Vana kiriku endise
 lõunapoolse müüri kohal on lae
 toena sammastele toetuv puutala.
 Valge laudlagi on stüfatud ka vana
 kiriku esruumi osale. „Uue kiriku
 mõõted sest on 13 meetrit lai ja
 15 meetrit pikk.

Vana kiriku idapoolses otsas on
suurkamber. See on lihtne paamide
 kivimüüridega ehitis väljast mõõtes
 6 meetrit pikk ja 6 meetrit lai.
 Läänepoolses küljes on aavad lihtsad
 väljapoole avanevad puurused ja
 kaks neljapindilist väikest akent
 teine teinepool nase kõrval. Kirs on
 on põhjas. Lõunapoolne aavaava

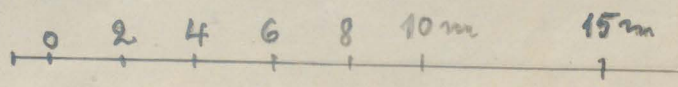
(Faint, mirrored handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page)

KOTO MIKI

Keina
 Kiriku skeema
 mõõt umbes
 1:200

1,3

on kinni müüritud, lüpsambri
laagi ja katus on püramiiditüju-
lised. Katus on lamelaadest. Pärast
aastast 1910¹

Õpetajamaja² on kivist ehitis-
kaetud telliskivikatusega. On umbes
25 meetrit pikk ja 10 lai. Aetsele perikust
~ 75 meetrit lääne pool pikuti lääne-
ida sihis. Majas leidub kokku 9 tuba
ja lisaks sellele kaks katuskambrit
Põhjas ja lõunas anli kumbagil pool
veranda. Maja täpne vanus on
teadmata. Kohalik õpetaja hindab
selle vanust 100-150 aastale. Meina
koostuse õpetaja Anton Hermann
Kaller'i teatel on 2 katuskambrit
ehitanud praost Ignatius kes suri
a 1865. Seeja pidi maja juba enne
praost Ignatiusse ametisolemist ehi-
tatud olema.

1 seinal aastanum 1910 a. Inventarimisele
kda koonet maadistud

2 of ltk 8a

Heina pastoraadi-
hoone vaadatusena
läänepoolset otsast
põhjapoolset küljelt

1860

Uue kiriku lõuna-
poolses otsas leidub
kahepoolne uus,
mille kohal kirjal
asetseb vapp ja
kelle kohal narta-
aru 1860 - 4 lxx 82

II Millal ja mis materjalist on valmistatud kiriku ja alikiriku altar (ehk altariid, kui veel vanu teenitamaete olemas)? Millest on altari laud või alus (resp. kas ei ole keraegret altarikivi, millel ristid nurkadel ja keskel)?

Altariid kirikus on kaks: vana altar ja uus altar.

Vana altar

on kivist. Auk "vana kiriku" idapoolses osas altarimüüri idapoolse akna all. Altari alus moodustab enesest 2,30 meetri pikkuse 1,10 laiuse ning 1,05 m kõrguse krohvitud ja lubjatud kivibloki.

Sellel blokil on lubjatud kiviplaat, mis on kirjaoleta. Plaadil pikkus on 2,36, laius 1,27 paksus 0,07 meetrit. Sellel kiviplaadil on oma korda 2,5 cm paksune puuplaad, mille pikkus 2,39, laius 1,22 meetrit. Nõnda siis on kõige all tagumise küljega seinas

104 x 110 ehk 7a m. 11 ja ehk 11a

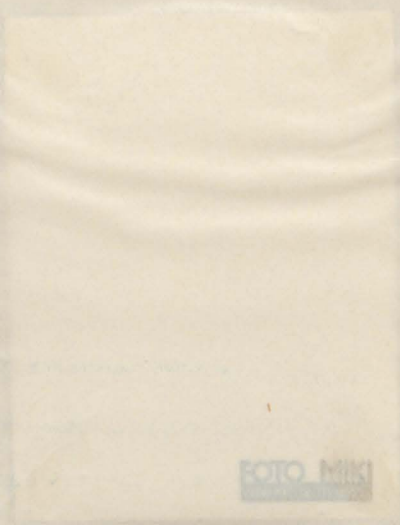

FOTO MIKI

[Faint, illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

kiviplokk, sellel kiviplaat ja kõige peal
 puuplaat. Puuplaat on kaetud ettepool
 kuni põrandani ulatava liinase liinaga.
 Selle peal on laua servadest kuni
 umbes 40 cm allapoole rippuv punasest
 kilest kuldarnastega ja lihtsa
 kuldpraelast võtiga varustatud kate,
 mis on aga juba tühjasti plekumud,
 kolmumud, kulumud ja kohati rebene-
 nud.

Altaril leidub 3 figuuri. Keskel
 on terassitaolisel muustal pinnaluseel
 hauamonumenti meeldetuletuse võti-
 kujus, mis künagi on nähtavasti
 olnud kutsifiks, kuna võtel leidub
 üksikuid vähenplekumud kohti ja
 on selle küljes leida mõned roostest-
 söödud kruviotsad.

Pinnalus on kuneatmeline, muustaks
 värvitud, alt 39 x 36 cm ülevalt 16 x 23
 23 cm kõrgune.

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Punalusel arvua ristfiguuri alus on
 gipsist - värvitud ningi sirakas-
 musta värvitooniga. Gipsist alusel
aruk ümarguse krobise pinnaga
mustaks värvitud puurist, mille
trandid on lõigatud libanisi.
 Gipsist aluse ehitajel on reljeefelt
 kujutatud karikas kahe püstiseeva
 pinnoksa vahel. Figuuri tagumine külj
 on musta riidega kaetud, peale liimii-
 tud. Figuuri kogukõrgus 67 cm.

Selle figuuri mõlemal pool
 aruk küünlajalatadine vasest ese.
 üks neist on 41,5 cm kõrgune, ja on
 muide täiesti harilik küünlajala
 taoline, ainult et jala otsas aruk küünla
 asemel ~ 14 cm kõrgune ümarguse
obeliskitaoline teravik. Teine neist on
 väljanägemiselt sarnane eimesele, ainult
 vähe suurem (48 cm kõrge) ning mas-
 siivsem. Mingimuseid kirju neil ei leia

Kirjelmä on laadittu
pöytäkirja, joka on
käsittelyssä.

Uue kiriku läbilõik.
Nähtav välgel õlivärvi-
värvi laagi, mille
kannavad 2 paari
ümarqvi ja üks
paar neljakandilisi
sambaid. Tüimate
peal lae all on
neljakandilise puu-
tala.

Taarakina näha 2 akent ja üks
laest ripub alla 2 kroonlehtit. Eritene
meest on 24-harulise, taarakina
18-harulise - kirjeldatud lka 41 ja.

Vana altar
ühes ühele liidu-
vate figuridega.
124 lka

Altari pes poolkaares aruki 5-nurkeline
 umbes 20 cm kõrgune puust (laudadest)
 kõrgendik, mille serval aruki 85 cm
 kõrgune treitud pulkaadest shiititud
 altarivõre, kaetud rohekashalli värviga.
 Altari vasakus servas moodustab võre
 umbes poole meetri laiuse lähipääsu
 ava. Altari praegu ei kasutata.
 Altari shitaja sarnuti kui vanuse
 kohta püüdnud andmed.

uus altar¹

asetseb "uue kiriku" kesktelje pikendusel
 vana kiriku esruumi põhjaküljel
 kahe akna vahel.

Altarilaua moodustab 1,30 m laiune
2,25 m pikkune ja 90 cm kõrgune puu-
kast, koonnev otstelt kumbrini ots kahest
ja eriküljelt 4 tahelist, ja sellel asetseu
133 x 233 cm tammepuu plaat.

¹ vt skema lhx 7a nr 12 ja pildid lhx 22a ja 32a.

Altarilaud on kaetud valge apnakaardina
 taolise mustriise linaga. Laua
 servadelt ripub haakidega vask-
 nuppude külge kinnitatult kuni
 põrandani paks karmispuhasest
 sametist kate. Katte eriküljel ilustab
 suur (31x41 cm) kullatud plaadist rist,
 mille servad on sõmeravöödilisest
 kerrosast veidi kõrgemad ja otsad
 lõpavad hamdast veidi laiema
 lehvikuga. Risti all ja külgedel amb
 poolkaares väikeste niieheliste kullatud
 plaadikestest ja kuldpaelast tikitud
 ilustus, mis võtab enese alla 2/3
 kätte erikülje laiusest.

Altari laua tagaserval vastu
 seinu amb laua laiuse ja umbes
 kahe laiuse kõrgune tammepruust
 raam altaripildi ja selle raami
 praiutamiseks.

Raami kumhaqil pool ääres on umbes 8 cm laiune neljakandiline puusammas. Selle vahe on kaetud tammepeen paneeliga, milles avaus altaripiloli ja selle raami tarvis. Samhad raami ülemises osas, umbes nii kõrgel kus on altaripiloli ülemine serv, lõpevad ja lähevad üle raamist kõrgemale tõusvaks pirikantoni taoliseks rikerduks, mille otsas asuvad võrdharulised ümberajoonelised ristikesed. Samas kohas, kus raami samhad lähevad üle rikerduks, raam ise lähel katusenüjuliselt teravaks. Selle katusealuse osa kumhaqil-poolisel serval asuvad ristikesed, kuu vasakul, viis paremal pool serval. Raami katusenüjulisel harjal (tipus) on kahe väikese punktõveroliku vahel lihtne puurist.

Raami alumises osas, ette altaripiloti all asub nelja cm paksune valgest marmorist tahvel 23 cm lai ja 131 cm pikk, kinnitatud 4 kullatud freaga maelaga raami külge.

Alter asub ~ 20 cm kõrgusel puust (lauast) ~ 4 m pikkusel ja 3 m laiusel neljakandilisel välisest nurkadest mahaldigatud alusel, mis ümbritsetud umbes 70 cm kõrguse puusambakestest ehitatud aluse välisel serval asuva rõega. Altariisikule viik rõve paremal pool asetseu ukse.

Altari oma alusega asetseb kivi. Kupõrandast ~ 15 cm kõrgusel torni-alusest uksest kuni kantslivi ulatuval puiplatool.

Altari on ehitatud Keina koguduse kõrte ^{Sarkens} ja see on ühes uue fildiga võetud erimõeldselt tarvitusele ja pühitsetud 12. novembril 1900 a. Marmorplaat on aastast 1935²

1 vt. "Inventarium" lhek 9 - ¹⁹⁰⁶ sira vt lhek 160
 2 vt lhek 22 Küsimus IV Küsimus XXVIII

III Mida kujutab altari pilt, kelle
löö ta on ja mis aastast. Kui
altaris mitu pilti ja miterolused
on, siis kõik täielikult kirjeldada.

Keina kirikus on kaks alteri-
pilti: vana ja uus.

Vana altari pilt

on suuruselt umbes 1,20 x 2,40 meetrit,
asetab vana kiriku altariruumi põhja-
poolset seinal. On julia tugevasti
tuhmumud.

Pilt kujutab õnnistegijat ristil.
Risti ülemine haru on lühike. Seeda pole
üldse nähaagi vaid selle kohal asetab
veidi ettepoole nullis otsolega vedel
mürgisnõuise kirjaga, mille tähti
praegu enam pole võimalik lugeda.
Risti põikpuru on üsna risti ülemise
otsa ligilähedane on võrdlemisi lühike.
See on parajasti nii pikk, et selle külge

1st lmk 22a

Kuidas ferra murra
on ferra arvatud?

on võidud naelutada õmistegeija
käed umbes 90° nurga all laiali sim-
tatult. Praed on naelutatud peopesadest.
Loomulikult kõverdatus võrreldes ulatu-
vad liigikandlu põiksuu otsadeni. Peo-
pesad on riski nii avatud, et need
praitavad välja naelaasemed.
Ristilöödu lühike ümar pea, mis kehaga
võrreldes tundub proportsionaalselt
õige väike olewat, toetub paremale
õlale. Ympäri on lühikesed kuid
tihedakarvulised - tumedad. Allapoole
pööratud nägu need ei varja. Hake,
kui seda üldse olemas, on küll väga
väiksema maalitud. Praegu on pilt
nii tumene, et ei või kindlasti
öelda, kas Ristilöödul habet on või
ei. Ka küljehaava pole märgata.
Ristilöödu pinete ümber on seotud
valge rätik, on õige lühike ja katab
ainult ristlöödu ümbruse.

jalad on peaaegu täiesti sirged. Kähi
 labajalgade on need löödnud, parem
 asetatud vasaku peale, suure naelaga
 otse ristisamba külge. Jalalaus püüdnud
 jalad asuvad umbes põlvekõrgusel
 maast või õigemini - risti all asetsevast
 väikest kiviühikut ja lahtistest
 kividest. Risti ümbrus on tühi ning
 samuti kui must tagapöhi - tüne
 ning sünye. On silmatorkav Risti-
 löödu hästiarenenud muskulatuur
 ja kehailu.

Pilt on raamitud tugeva musta
puuraamiga. Raami ülemises osas
on väike nikerdus. Selle nikerdise
keskmise osa on midagi õietalvist,
millist külgede poole hargnevad
kuulajale poole lehvikutalvised
kaunistused.

Pildi vasem samuti kui
annetaja ja autor on teadmata

Aga tundemärsile
 järele?

Mus altarpilt

on umbes 1,30 x 2,30 m suurune
 õlimaal, asetseb mus altaris.
 Pilt kujutab Ristilöödud ristil. Rist
 on võrdlemisi kerge. Ülemine ristiharv
 ulatub umbes poole käevare osa üle
 ristipuu. Selle ülemises otsas asuvad
 valgel sedelil on kirjutatud tähed
 I.N.R.I. Ristipuule maalitud käed on
 sirutatud peaaegu õigemurga alla ja
 moodustavad omavahel ainult õige
 tõmbi murga. Peopesad asetsevad
 väljaspool, naelad on neis nähtavad.
 Parema käe kaks erinevat sõrm on
 sirutatud väljaspool sirgeks, kaks viimast
 on kõverdatud. Pöial on vahalt kõver-
 datud kahe viimase sõrme poole.
 Vasakul käel on erinev sõrm välja
 sirutatud, teised sõrmed on kõverdatud
 ja pöial nende peal. Pea, mida
 katab kerkelt lauku hoiden õhuke,

ile, ~~ots~~ õlgadeni ulatuvailt otstelt
veidi kõhardunud must juuks,
on to vajunud vasakule õlale. Kergelt
habemes terav lõug toetub samas
rimale. Silmad on kinni. Pea ümber
valguse oressol. Paremal pool rimas
arab vaevalt märgata punane joon,
rimahaava, millest pisut verd niri-
sund. Pütsade ümber sestud valge
lina ulatub liigi põlvini. Põlved
on punut nõtkus ja kallutatud
veidi vasakule. Jalgade all, millest
punhaagist on läbi löödud nael, asetab
toepakk. Jalad asetuvad kõrvuti-
tihedalt teineteise vastu. Naelahaavade
niriseb mõlema jala nure varba
vahelt verd mööda ristialla - kahe
nires - kuni maani. Sealjuures on
verevired samuti kui rimahaava
juures ehaleomulikul peened ning
sirged. Jalad asetuvad maast

umbes põlvekõrgusel. Pilt on pistetud
 maasse valmistatud auku, mille
 ümber on veel nähtavad lahtised
 kivid. Muidu on praafind rila. Vasakul
 ja paremal on nähtavad värvitud
 kaljud, tagaplaanil mustad mäe-
 kontuurid ning kõrgel- tume taevas.
 Pildi ümber on tühi. Pildilõõde
 keha samuti kui pildil tarvitatud
 värvid on loomulikud. Muid tereikuna
 jätale pilt mingi võika, vastiku,
 ehalaomulikuena enamalepetava mulje,
^{siisendades vastlejasse, isegi veidi jalkusetunnust.}
 Pildi on kirikule kirikunud krahu-
 prona de la Gardie, nagu teatakse "Inventarium"
 Pilt on koopias (eine copie), ostetud Berliinist
 A. Assmanni ärist ja võetud koos selleaegse
 kohaliku köstri Johannes Sakkense valmis-
 tatud raami, lina kantseleariatega
 tarvitusele ja puhitsetud 12. novembril
 1900 a. tarvitusele. Pildi hind ja autor on teadmatu

1 vt lha 160 - 1906 a arv.

IV. Mismõnused kirjand leiduvad altaril, altaril pildil, altaril võrel, ja mis aastast, kui kiri seda ise ei ütle.

Uuel altaril, etse pildil all on nelja kullatud naelaga altaril raami külge kinnitatud marmorist plaat 4 cm paks, 131 cm pikk, 23 cm lai. Sellel leidub suurte tähtidega sisseaiendatud kuldkiiri:

VAATA, SEE ON JUMALA TALL!

J.S. 1885-1935

JOH. EV. 1,20

Tähed J.S. plaadi parempoolses alumises nurgas on koguluse selleaegse köstri Johannes Sakkuse nimetähed, kes selle marmorplaadi 1935. aasta sügisel annetanud tänuks Jumalale ja mälestuseks kogulusele oma 50 aastat köstriametis olemise puhul. Seda

teavad kohalik õpetaja kui ka vanemaad
koguduse liikmed. Kõrber Johannes
Sakkus on ise varsti pärast plaadi
ülesseadmist surmud.

Muid kirju altareil ei leidu. Kiker-
dustest ja figuridest altareil kõneleb
juba käsiraamat II all.

V mis materjalist on kantrel ehk
kantrelid (kui neid mitu) ja mis aartast
nad on?

Kantrel²

on kivist. Asub vana kiriku laeva
ja ja altarimüüri vahelise ristküliku
vasakul serval (põhjapoolsel) ja on ühen-
duses rõlvi kaarega. Kantrel jalg
oma seemise poolega samuti toetub
vastu ristküliku müüri. Kantrel
jala välimine osa, mis kiriku põrandalt
mõõtes on 130 cm kõrgune, on neljataluline

1 vt ltk 12-16

2 vt meim ltk 7a nr 10; pildid ltk 6a, 32a

Sealjumes kaks lõänepoolset, see on kiriku laeva poolset tahku on tubliski laiemaad kui kaks altairumuni poolset tahku ja moodustavad, ette, koori summas väljaulatava teraviku, kiilu.

Kantsli jalal anku seernise küljega vastu ristküliku toetuv 4-st kivistahust koosnev kantsli pealmine osa. Selle ülernise, laiema osa alumisel äärel anku ülejäänud kantsli pinnast vähe väljaulatav umbes 14 cm laiune vöö, mis ulatub ümber terve kantsli ja millel leidub gooti tähtedes kiri. Sellest servast ülerval pool anku neli kivistahulat - igaüks kahe kivistulha vahel, mis kujutavad enesest poollest saadik seinast väljaulatavaid kandilisi sambaid. Kiviplaadid oma alumnises osas on kaunistatud 2 rippidega või 2 illustreeritud joonistustega. Ülal kirjeldatud sambad ja tahulid, kokku

moodustades 4 umbes 60 cm laiust tahku, ülevälpool, umbes 15 cm kantli ülemisest servast alates muutuvad siledaks pinnaks. Sellel ~ 15 cm laiusel osal leiduvad väikeresed madalad neljanurgelised püramiiditaolised rühmurised, 3 igal küljel-seega kokku 12. See ülemine osa pole harilikus olukorras nähtav, kuna on kaetud ülevalt 30 cm ulatuses ülemiselt vähe laiemalt kantli äärelt alla rippuia zimmoberpunasest kuldarnas-tega kannistatud kalvilt kattega. Teise tahu kohal lugedes läänepoolsest servast umbes kantli ülemisel serval pinnast pult. üle kelle ripub alla kanniispunasest sametist kuldarnas-tega kannistatud kato mille keskel on kollatud plaadist rist 16 x 12 cm. Rist ja risti all ja kõrgel kaares on kollatud plaadikere ja kuldpraelast ornament on samane mis

altari kätte omalega - ainult on
vähemad needest.

Kantlisse viik idapoolsest nõu-
alusest 9-astmelise käripuolega varu-
tatuol puittrepp- pünniks värvi-
tatuol ise on nii väljast kui ka
seest paksult üle lühjatud.

Kantlised on ehitatud, nagu selgub
keskmises osas leiduvast kirjast, aastal
1619. Selle on Jumala nime lasknud
ehitada keegi S Tiifer'ist koos oma
naise Gertrudiga.

Kantli kõrgkõrgus pünnikust
on 2,65 m. Laagi kantlil pünnik.

VI Missugused pildid, kirjad resp. nikerdused ja kirjad leiduvad kantlil ning kantlikatuse ja missugused värvid erinevad?

Kantlil leiduvad järgmised kirjad ja pildid:

Kantli ülemise osa alumisel serval leidub nöö järgmise kirjaga:

1. tahvilil või õigem tahvil all luge- des seinart-läänepoolset küljest (nii siis "vastupäeva" luges):

Töö vasakpoolne ots kelle tahvil kohal on muremünd. Tähtedest on terved:

{ 3 E I g e g e b e n A ° 1612 }

2. tahvilil leidub:

3 S Haben züßores ehren § a

Koopia?

3. tahulil leidub:

Uf Tiifer und seine liebe Frau

4. tahulil:

Frauw Gertrud farenbac

Seega Aleks selle kirja ise järgmine

(Dies Kan)zel gegeben A^o 1619 ^{am 17. Junij}

Es Haben zu Gottes ehren S. aus
Tiifer und seine liebe Frau
Gertrud farenbac.

Kantsli külgtahulitel leiduvad
järgmised kirjutised:

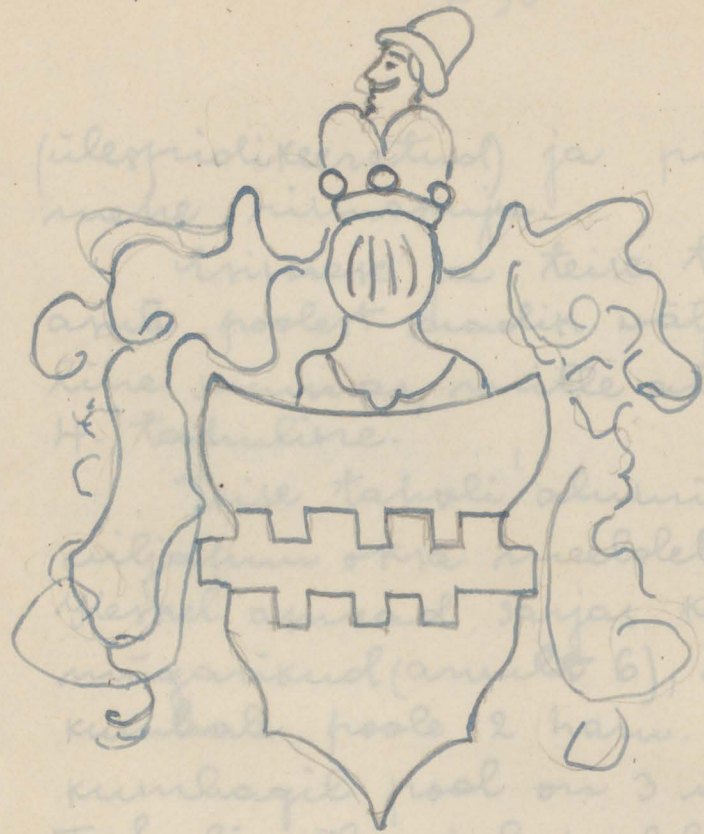
Esimesel tahulil lugedes lāāne
poolset kirast on all umbes 17 am
kantsel pinnal tugevate tahapoolle
langevate jenksteiga lappenäoga ingli

Pea näoga väljapoole. Pea kumbagil pool on laialilastatud tiivad.

Taheli keskmises osas sellest alumisest otsast 7 cm laiuse ja 3 cm kõrguse garrisiga lahutatult anub vapi kujutis. Vapi alumine ning keskmise osa kujutab kilpi, mille keskosas anub põiki hambuline vöö, kusjuures hambad ülerval ja all anuvad vaheldumisi - 4 ülal, 3 all. Kilpi peal vapi keskel anub ningi rüütli näoiviri või vaasi meelde tuletaf figure, mille keskmises - laiemas ning ümaras osas on viie õreastatud nelj roont, mille peal anub ülerval kuningakrooni taoline kolme tipuga ere (Need tipud on ümarakused). Sellest vapi osa kohalt margnevad alla ja külgedele laiade laietaolised lille lehti meelde tuletaavad kaunistused. Vapi ülemise osa moodustab vasakul - pööratud näoga pikade vurrudega

1. et 29a

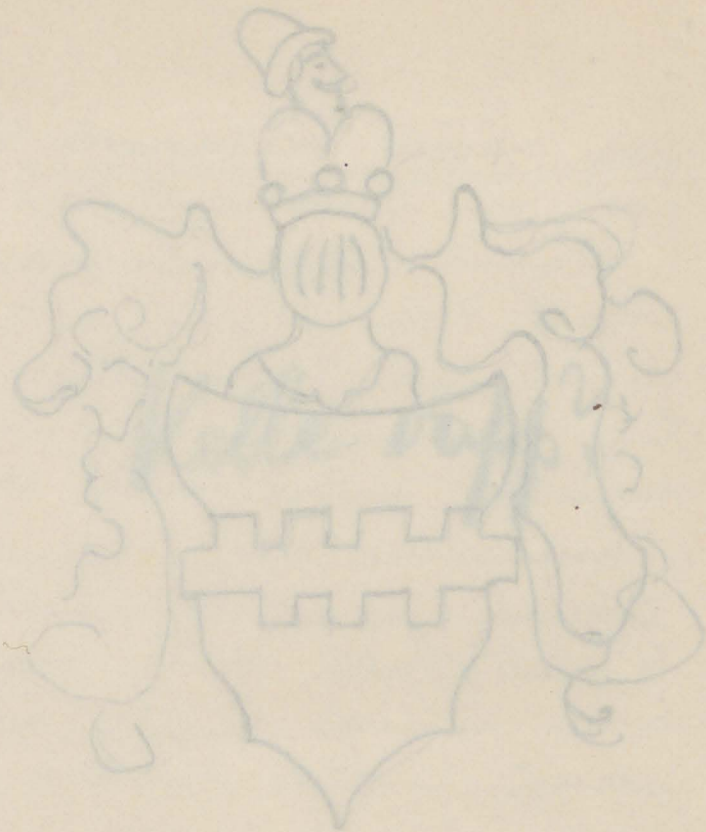
Kelle vapp?

40
luku 29 kirjeldatud
kaubli erimeel
tahvilil leiduva
vapi kujutis.

1. ja 3 tahvilil
alumisest osast
leiduva tiibade
ga inglise keele
kujutis.

(ülepidikeeratud) ja pika torukübaraga mehe rinnakujus.

Esimese ja teise tahvli vahel on poolst saadik väljaulatav 8-tahuline samm, mille alumine osa on 4-tahuline.

Teise tahvli alumisel osal on viljapuu oksa meeldetuletav ornament. Kõrgel asuvad sarjas koos ümarad mügarikud (arvult 6), millest lähel kumbale poole 2 haru. Harude küljes kumbagil pool on 3 ümarat mügarikku. Tahvli ülemisel poolel garniiri peal on sile tühi pind, mis on neljast küljest sirgjoonega viiratud (nelinurk) ja ümbritsetud kõverajoonelise muustriga.

Teise ja kolmanda kantli külgtahvli vahel asetseb ümbruse pinnast poolst saadik väljaulatav neljatahuline samm.

Kolmanda tahvli alumises osas leidub

plkk 30

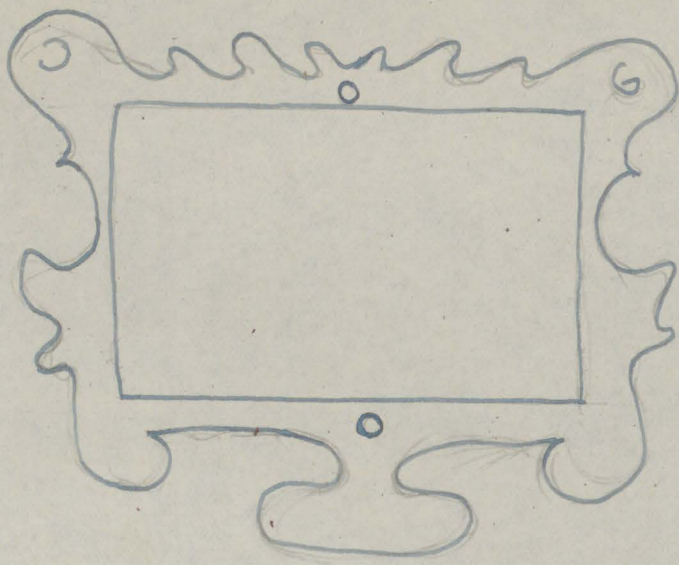
Mida tähendavad
Kõik need kujutised?

täpsalt samamugune inglisea kujutis kui esimesel. Garnisist pealpool asetseb vapi kujutis. Üldväljanägemiselt on see vapp samamugune kui esimesel tahvilil leiduv. Vapi kilbil on aga kolm õngerkonku - silmad üleval, kidaotsad all - paremal. Kaks õngerkonku on kilbi alumises osas, üks nende vahel alumisest vähe kõrgemal. Vapi keskosa ja ilustused on samased esimesel tahvilil leiduva vapiaga. Vapi ülises osas aga eriseb mehe rinnakuju asemel krooni kujutis.

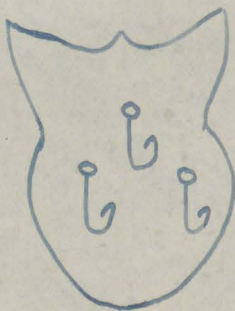
Kolmanda ja neljanda tahvi vahel leidub samamugune sammus kui teise ja kolmanda vahel.

Neljanda tahvi alumises osas leidub samamugune kujutis kui teise tahvi alumises osas. Garnisist üleval pool on pilt, milles erinevad mehe ja naise figuurid. Naine seisab

2. pilt lhx 32a 1. pilt lhx 31a

Yksiköksi 2.
tahnul leidy-
vad kujutised.
Kirjeldus lk 30

Yksiköksi 3.
tahnul leidyva
vapi kilbi
kujutis.
Kirjeldus lk

vid-79 05
LW 2
Boyle

põlviist saadik vees ja hoiale käri
nimnal koos. Mees on kaldal põlvili
naise kõval ja hoiale paremat kätt
ülespidi peopesaga naise pea kohal.
Pristah, nagu valaks ta peost naisele
vett pähe. Taustal on näha puud
karevad. Pildi joonistustehnika on
kauris puudulik. Eriti ehaloomulik
on põlvitava mehe jalgade asetus,
ei saa öieti aru, kas ongi kaldal või
hõljub mingimuguses kagardumud
asendis vee kohal.

Kantsli iga külgtahvi ülemisel
svaal leidub veel 3 horisontaalselt
reastatud kühmukest, milliseid on
juba eelpool kirjeldatud.

Muid kirju ega lurtisi kantslil
ei leida. Värvilt on kantsel valge-
on nii seest kui väljast pakumt lubjatud.

Keina kiriku sisemus vaadatuna
 altariumest (vanast). Paremal sees
 kantel, millest nähtavaid - all kiiduna
 ettelatuse jalaj, ülevalpool lhx 31 kirjeldatud
 3. ja 4. tahk. Yhombli tagant
 püstakad kolmeharuline müürlajalga
 ja see altari pildi ja -raami ülemine
 osa. Pildi keskel auki lhx 39 kirjeldatud
 kroonlühter. Tagapool läänepoolne uks
 ja puusammastele tugenev koorialue
 ühes oreliga.

VII. Mis materjalist, mis ajast ja missuguste kujutuste ja kirjadelega on ristimise astjad ehk vaagna? Liitu neid on? Kas leidub veel kusagil katoliikuaegse ristimiskivi?

Astjaid, kausse ja nõusid, mida kunagi on tarvitatud või tarvitatakse ristimisel on kokku kolm (3).

1) Praegu on tarvitatav ristimise nõuna piklik must hõbedast vaagen! Selle pikkus on 45,5, laius laius 30,2 cm pealt servast, alt põhjast vastavalt 29 ja 14,5 cm väljastpoolt mõõtes. Vaagna kõrgus on 8,4 cm paksus servast ja põhjast ~ 0,0 cm.

Kirjadena leiduvad selle vaagna põhja all valritu ja valmistamise märgid:

Põhja keskel

GEBR BUCH miniatüüris
WARSCHAU

1 n4 lmk 57a

ja number 1571. See vaagen on võetud
 tarvitusele koos nite armulauariistade-
 ga, kuna nende kõigi paigutamiseks
 leidub puust nahaga kaetud fütoraal.
 Millal see just on tarvitusele võetud, mõi-
 kes on selle ostnud ja kui palju
 maksnud, pole teada. Tõenäoliselt on
 juba vaagen saanud kui ülejäänud
 need armulauariistad tarvitusele
 juba 18. 19. sajandi keskelt, kuna need
 on loetletud 1864. aasta - see on vanimas
 säilinud inventari nimistus saadeti
 kui kõigis teistes hilisemais.

2) Teiseks on kohaliku õpetaja ja
 inventaariumite testel ristimivaagna-
 na tarvitusele lihtne valgest varest
 kauss, mida praegu tarvitatakse
 kojuduskauksina kiriku ukse juures.

Selle varest kausi lähimõõt pealt
 äärest on 30 cm, alt põhjast 22 cm.

Kausi kõrgus on 8,5 cm. Pool sellest kõrgusest on põhjalaiene üle silinder, ülemine pool moodustab enesest ühtlaselt laieneva koonuse lõike. Liingi-
 suguksid kirju sel umbes 1,5 mm paksusel siledapinnalisel kausil ei leidu. Samuti on teadmata selle päritolu ja vanus. On aga olemas veel kaks tüüblajalga, mis on enne koos selle kausiga ristimisel tarvita-
 tud.

3) Ynventaari nimekirjades teatel on olud ristimisotjana tarvitusel praegu kirikus matmise puhul liiva hoidmiseks kantatav väikesel ümar-
 gusel pumbakujul asetsev vaskvaagen. Pumbal on pealt ümarguure, 42 cm lähimõõduga ja paksu valgest varest plekiiga üle lõõdnud. Laid toetub ümargusele treitud puusambale, mis on
 + lmk 66a

kannavad 4 jalga. Lõuna kõrgus on
naabes 110 cm. Lõunal ositsel valgest
naabest 52 cm lähimöödulga 5 cm
rõngasune taldris, mis on õige õhuke,
sile, samuti nii selle alus täiesti ilma
kirjandeta ja omal ainult ülemise
seena ümber veidi tugevama soone.
Lõuna ja vaagna vaamus on teadmata.

IX Mis materjalist, ajast ja mis
kirjandega on kroonlühtrid ning
lühtrid ja mitu neid on?

Kroonlühtrid on kirikus neli:
kolm uue kiriku laevas ja üks vana
kiriku altarimüüri kerkel. Väikesi,
seinälühtrid on üks, kantoli kõval.
Peale selle on veel altairil kaks kõrgel
altairilühtrit kahe metallist tüüplaga
ja kaks väiksemat meest hõbedast
kolmehamulist tüüplajalga. Käärkamb

nis seisab praegu tarvitamatult veel
kaks küinlajalga ülehõbetatud punaset
varest, mida kunagi tarvitatud
ristimisel koos praegu korjanduskauks
tarvitatava vasknõuga. 5

Kroonlühtrid.

1) Kroonlühtrist üks (ja avatavasti
 kõige varem) asetseb vana altariruumi
 rõhukaarte ristumiskohal.

Valmistatud on see lühter avata-
 vasti 16 haruline, milline arv leidub
 ka inventaari raamatuis ja on nagu
 seal kirjast seisab, messingist. Praegu on
 kroonlühter ainult 13 haruga. Ülejää-
 nud 3 on avatavasti punnenud.
 Üks harru tükkisena leidub praegugi
 veel altariruumis asetsevas vanas
 punast kirstus. Seejuures on näha
 kroonlühtri küljes püudivate harude

1. at lühk 6a

asenedi [...]

Kroonlühtri alumise osa moodustab umbes 20 cm lähimööduga kera selle all asuva väikese ümarjuse murguga. Sellest murest umbes 5 cm ülevalpool asub umbes 10 cm laiune ketas, millest leidub 8 auku küünlaharude piiritaamiseks. 5 küünlaharu ongi konkreetsete otadega kinnitatud neisse aukudesse, kuna kolmas on tühi. Sellest ketast umbes 15 cm ülevalpool asuvad külgepidi 8-kujulised välisevadelt hankulised haasad, kaunistused - 7 tükki arvult. Umbes 10 cm ülevalpool asub teine ketas, milles leiduvalt auku-dest väljub 8 küünlaharu - veidi lühemad. Lühtri ülises osas asub umbes 5 cm lähimööduga muna ja sellel laialisimataud tüvadega kahepeaga kotka siluettlik kujutis (õhukes plaadist valmistatud). Kotsake pead

moodustavad haasa, mille allil lühter on kinnitatud laest alla rippuva raudkorvku otsa.

Kirjariid lühtril ei leidu, samuti on teadmata, mis ajast see pärineb. 1864 aasta inventariumis on see juha olemas. Kahepeaga kotkas lühtri ülemises osas, mis on täiesti sarnane vanadel vene rahadel leiduva kotkariidiga, kinnitatakse aga, et lühter on pärit veneajast, seega kannis hilise.

2) Uue kiriku kesktelje fikendusel vana kiriku laeva keskel uue altari ees asub 20-naruline kroonlühter.

Lühtri alumise osa moodustab umbes 30 cm lähimööduga kera väikese mpuuga selle all. Lühtri keskosast väljub kahe reas kinnitajast kümme kinnitajat. Kahet jämeda-

maast rannast, mis ise omavahel teineteisest ja alumisest kerast on lahutatud väiksemate tünarquste munadega. Kroonlühter ripub ülernises osas arvat rõngast pidi laest alla-rippuva koonu otsas.

Kirju sellel lühtril ei leidu. Suur-sõnalisil andmeil on teada, et see kroonlühter on annetatud omaaegse Keina koguduse köstri, helilooja Rudolf Tobiasse isa, Johann Tobiasse mälestuseks (+1884). Annetajaks on olnud keegi kadunud köstri meesugulasi Kaapsalust. Anneta misaja kohta puuduvad lähemad andmed. Enamasti mairitakse kroonlühtrit 1906 aasta inventaariumis, selles aga annetaja isikust ega anneta misaja ajast ei näagita.

1. Kohaliku õpetaja teatel - koguduse liikmete käest kuulda.

3) Uue kiriku ^{uue juures} kannel leidule üks
 18 - haruline kroonlühtri! Selle kroon-
 lühtri alumises osas leidub umbes
 14 cm lähimööduluga kera mupuga
 all. Sellest kerast vähe kõrgemal on
 umbes 18 cm laiune ketas, millest
 väljub 6 kaheharulist lühtri haru.
 Selle ketta peal on umbes 9 cm lähi-
 mööduluga külje sees ovaalne muna,
 mille peal on umbes 14 cm
 lähimööduluga kettast väljub 6 ühe-
 küünlalist haru. Viimased on
 alumiste harude vahelkohas. Kroon-
 lühtri ülises osas on vaheldu-
 nisi laiemad küljes ovaalsed
 munad ja väiksemad ümarused
 munad. Kõige peal leidub umbes
 16 cm laiune ketas, mille sereilus-
 tak krus varustat kullust. Ketta
 peal on taas kroonlühtri kinnita-

1. et lk 11a

miseks. - Kirju selle kroonlühtri ei leida.

Sellest lühtrist on teada, et selle on kirikule annetanud 19 sajandi kolmanda ja neljanda veerandi vahetisel ametivõtmisel Keina koguduse õpetaja G. von Holst'i mälestuseks tema omakse. Kroonlühtri on avastavasti tarvitusele võetud nagu selminegi 1891a. ja 1906 aasta vahel. 1891a inventaariumis pole seda loetletud 1906 aastal aga on. Otsesid andmeid selle kroonlühtri kohta pole. Et aga see kroonlühtri peale harrude arvu pisemasgi ühikarjas on sarnane järknisena kirjeldatavaga võib arvata et need on ühes käitises valmistatud.

4)üks 24- harruline kroonlühtri
 arve see kiriku (tagumises osas
~~Kõige~~ ~~arve~~ pool kerkel
 et LHK 11a

tühtri alumine osa tühtul täpsalt
 eelpool kirjeldatud 18 - harulise tühtriiga.
 Ainnult alumisest laiema kettast
 väljub 6 tühtriharu millele leidub
 kolm küünalajalga. Harud oma
 ilustustega ja nende pürajoolega
 on mõlemal täpsalt samased.
 Pealmisest kettast väljub 6 samasugust
 haru kui eelmisel. tühtri pealmine
 osa veidi erinev eelmise omast.
 Siin on eelmise paljude väiksemate
 nurade asemel üks suurem pikliku
 põie taseline ^{pinna} figura - umbes 20cm
 pikk ja 9cm jäme. tühtri peal
 otsas on samasugune laiema (umbes
 14cm lai) ketas, mille serval ripub
 6 rasket kullust, täpsalt samasugust
 kui eelmisel. Ketta peal on sama-
 sugune haru tühtri kinnitamiseks.
 kui eelmisel tühtril

Yrventaariumeis seda kroonlühtrit
 loetletud ei ole. Kull aga on kiriku
 kroonikas' mainitud, et see kroonlühter
 on võetud tarvitusele 23. novembril
 1908, sarnutepeühkal. Annetaja on olund
 Jüri Tamberg koos kahe teega, kes selle
 on annetanud Väineli vallast Soigu
 talust päritoleva Karasegse vöömündri
 Kustave Tambergi, oma venna, mälestu-
 seks. Kroonlühter on tellitud Dross'i
 ärist Tartus, on samuti kui kõik
 teised kirikus leiduvad kroonlühtrid
 pronksitud messingist ja on maksnud
 132 rubla. Kirju sel ega ühelgi
teisel kroonlühtril ei leidu.

104 lxx 164 künnum XXVIII, XV p 2.

Väikesed lühtrid ja küünlajalad.

Need on kõrget altarilühtrit kahe mer-
tallist küünlaga arvud sine altari
laual pildi ees teine teinepool äärel.
Need on 81 cm kõrged värvitud hõbe-
halliks ja kullatud ükriute ilustusega.

Lühtrite alumine osa moodustab
enesest alt 27 cm lähimööduga 3-astme-
lise 10cm kõrguse kuusnurkuse aluse.
Sellel alusel on 12 cm lähimööduga
väiksem 9cm kõrguse alus, mis on ka
kuusnurkiline kuid mille nurkad
arvud alumise osa külgede kohal.
Iga tahu küljel arvud väljaõigatud
avaused, mustriksid, nii et valgus
paistab teisel poolt läbi. Selle osa
peal on 62 cm kõrguse 6-tahuline
sammak kullatud jatkuga keskkojal,
ja kullatud garniiisiga ülemises osas.

at pilt 22a; 22a

lühtri ülemise osa moodustab
 kumerandiline kullatud servadega
 kroonitavaline laiem osa (umbes 20 cm
 läbimõõta), mille sisse on ülvalt
 pistetud 50 cm kõrgused valgekvärvi-
 tud plekist künulad. - Kirju neil
 künulajabadel ei leidu, samuti
 on teadmata nende vanus, kuid
võib arvata, et need on sama vanad
kui altargi (a 1900). Ka ei läinud
 korda kindlaks määrata nende
 valmistamise ainet, kuna need on
 reeft ja välgast pakkult värvitud,
 kuid kerge kaalu ja mati kõla
 järel koputades võib arvata, et need
 on valmistatud mingist saei- või
 gipsitaolisest ainet. 1906 a. ainetest ^{korda} loetletud

2) üks lühtriharu' kolme künula-
 jalaga arve kaubli kõval, kaublist
 kiriku poole vaadates paremat kätt
 seinal. Selle jalg on horisontaalses

'vt. pildid l. 32a ja 6a

asendis kinnitatud seinale ja omal
oma seinapoolse otsas umbes 25 cm
laiatugialuse. Gala keskosas on kaks
ümaraat müürikuu, jämedad umbes
7 cm. Künulajala väline ots kõusele
 kaares kuni vertikaalseini ja omal
 tipus ühe künula aluse, mille kroon
 moodustab eriselt mingi koonnakaarhi
 ja püüde vahelise figuuri. Gala
 kõverduse ilmnemist otsast välgub veel
 kaks künulakoru samamuguste künula-
 laalustega kuni jala esese otsas: üks
 neist süüduks otse välgupool, teine
 seinapool. Lühter on messingist ja
 tõenäoliselt kauris vana, kuna on
 loetletud kõigis säilunud inventari-
 nimistuis ja on juba tubliti
 rohelisteks muutunud. Loetletud juba a 1864

3) Kaks meest hõbedast kolmeharulist
lühtrit amvad praegu veel altaril
ruute künulajalgade vahel.

1st pilt. Vast 22a

Lühtrid seisuvad umbes 15 cm lähimõõdu
 ga ümarusel jalal. Jalalt kuni 34 cm
 kõrgusele tõuseb ümaruse sarnas
 siledale peenemate ja jämedamate
 sõlmedega. 34 cm kõrgusele lühtri
 jämedamat osast väljub vastupäikest
 spiraalitaoliselt kaks küünlaharu,
 kumbki pöördub 18 cm kaugusel hori-
 zontaalasendist vertikaalasendisse.
 Jalal kuni ka küünlaagi haru otsas
 on kristallklaasist kroon, mille sisse
 kähk küünal. Lühtri kogukõrgus
 46 cm. Kirju neil lühtril ei
 leidu. Tähtsusele on need arvatavasti
 uue altari algusest, kuna need, samuti
 kui puured altari lühtrid, on loetletud
 1906 a. inventaariumis.

4) Käärkambris seisab praegu tarui-
 tanatult 2 puurest vähest küünla-
 jalga, rõhutatud, kuid hõbeda kord

on kohati ära kulumud. Varem olnud
 vanemate inventariumite teatel
 tarvitataamad ristimisel. On 275cm
 kõrged, kirju neil ei leidu, samuti
 on need välimuselt täiesti lihtsad.
 Põhja all küll vabrikumärk

APPLIQUE FABRIK
 MOLLWO & SEWRUCIN
 MOSKVA

1906 ja 1932 a inventariumid
 loetlevad veel kaht lihtsat meest
 hõbedast lühtrit altari jaoks ja
 kaht väikest meest hõbedast lühtrit
 kantsli jaoks. Neid aga pole.

"Kirikukraanika" teatel oleval kirikust
 varastatud 1944 aastal 30/31 märtsi ööl
 kaks altarilühtrit koos kutsifikatsiooniga
 vanalt altariilt ja Putkaste mõisa
 Stackelbergi perekonna mshõbedast
 puusärki-plaatidega (Sargplatten) mis
 oleval kõik saadud vargalt kätte
 peale 10 puusärkiplaadi. Praegu küll
 pole ühtki mainitud esemest kohapeal
 olemas.

IX Mis materjalist, ajast ja mis kirjandega on karikad, kammud, pateerid, krutifiktsid ja muud kirikuriistad ja palju neid on?

Kirikuriistad on järquised:

A. Karikad ja pateerid:

1) üks suur hõbedast karikas, seest kullatud - tarvitatare armuloua veini jagamiseks. (vt lhx 57a)

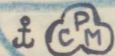
Karika jalg on ümargune, pealt astmetaoliste ringidega viinatud. Jala lähimõõt alt on 16,3 cm ja on seest õõnes. Jala peenemas osas 9,7 cm kõrgusel alt on umbes 1 cm laiune allapoole rippuvate puulehtede taoliselt joonestatud kullatud vöö. Vahereal on jälle kitsas hõbedane riba ja karika jala ülemine osa koos veidi jämedama sõlmetaolise kerkumise osaga on kuni ülemise vaari või karika õõnnuse

alumiselt osalt 7,5 cm pikkuselt kullatud. Karika vaari ava on pealt 13,6 cm lähimöödnuga ja rügamus on 9,6 cm. Karikas on reest ja 1,8 cm laiuses ribas silmivõre serval väljastpoolt kullatud.

Kirjadest leiduvad sel käärikal järgnevad:

Jala alumise umbes 0,5 cm paksuse serva alla on kurrinikirjas graveeritud A^o 1796.

Oõnna jala ristkübele on stambitud valmistamise märgid:

ankur ja tähed P, C, M ümarakaarelise kolmesügisilise joonega ümbritsetud. Karika ametaja ja hind on teadmata.

2) Selle karika juurde kuulub ümarakare oblaatile taldrik! See oblaatile taldrik on valmistatud hõbedast, on reest kullatud. Selle lähimöödt pealt servast on 16,3 põhja osast 12,7 cm ja

1 vt ltk 5 + a.

Kõrgus põhja alt ülemise ääreni on
0,9 cm. Kõik pinnad on siledad.
 Ainsuse kirjana leiduvad taldrikul
 serva all valmistamise märgid: ankur
 ja tähed P C M ümbritsetud ümara-
 naaselise kolmesakilise joonega, mis
 on sisse stammitud ja täpsalt sama-
 suured kui karikal.

Taldriku päritolu on selgusetu.

3) Väike hõbedast naigetekarikas,
mille jalas asub olnudise toos!

Karika jala alumine osa on 7,8 cm
 läbimõelduga 0,5 cm kõrgune sile silindri-
 kujuline serv. Sellest servast ülespoole
 lähel jalga peenemaks kuni 8,0 cm kõrgu-
 sel onak laiema (3,5 cm) nurku. 9 cm
 kõrguselt algab karika õõnes osa, mis
 on keest kullatud, mille läbimõõt ülalt
 servalt on 7,9 cm ja mille sügavus
 4,2 cm. Karika jala välisel serval
 annud mingisugused märgid, sisse

104 Dux 57a

stambitud, arvult 3, need on aga
väga sepsed ning mitteleotanad.

Karika jala sees on oblaatile
toos. Selle toori kaas on kinnitatud
karika jala põhja külge naagi ja
hingega. Sellel kaanel leidub
sissetambituna kolm valrikumärki.
GM + * - kolmas märk on mitteleotan
(oll, rist ja kolmas mitteleotan).

4) Selle haigetekarika juurde
kuulub väike servadelt 8,8, põhjast
6,8 cm lähimöödluga 0,5 cm kõrgune
höledast (ülendi) oblaatile taldrik,
mille põhja all on näha kolm
mittearusaadavat valrikumärki.
Selle taldriku samuti kui eelmise
punkti all kirjeldatud haigete-
karika päritolu on teadmata,
kuud on loetletud kõigis olemas-
olevais inventaarimeis.

vt pilt ltk 57a

5) Suur hõbekamm¹ tarvitatare
 skulptuurina viina alalhoidmiseks.
 (Kamm on riski esihõbedast, nagu
 teatakse seda inventariumid, kuigi
 see hõbedane näeb välja!).

Kamm jalg on 12,5 cm lähimõõdu-
 ga kahe astmelise soonega ketaspluvis
 osas, mis läheb ülemises osas peenemaks,
 kaelakujuliseks, mille peal on kamm
 õõnes osa jämedamast osast 20 cm
 lähimõõduga. Jämedama kamm
 osa peal on umbes 15 cm pikkune
 kael. Kamm peal on ovaalne
 kaas, kiiristatud kahe hingega. Selle
 peal on kullatud rist. Kaane
 lähimõõt on 15,2 cm pikuti ja
 12 cm laiuti. Kamm on varustatud
 sangaga, mille ülemises otsas on
 väike ribi. Kamm kõrgus
 on 36,2 cm.

alust 472

Kannul leiduvad järgnevad kirjad:

Kannu jämedama osa kerkel otse valamissire all on kursori kirjas graveeritud:

Wer mein Fleisch isset und trinket mein Blut, der hat das ewige Leben

Joh: 6 = 54.

Kannu jala välisele servale, otse sanga kohta on graveeritud

J. A. H.

1871

Siit nähtub, et kann on tarvitusele võetud a 1871. Ametaja isiku kohta aga puuduvad lähemad andmed.

6) Hõbedast tribooriumi (oklaatide rõng) on suuline nii alt põhjast kui pealt äärest 15 cm pikuti ja 11 cm laiuti läbi mõõta. On siledate seintega, ainult alumisel serval on kaks umbes 2 mm

läh 57a

Plaiust kandilist vööti. Nõu toetub neljal nuputaolisel jalal ja on pealt kaetud kuplitaolise kumera kaanega kinnitatud kahe ringega alumisele osale ja on eriküljelt avatav vedrurohutisega. Kaanel on väikese ümaruse poolmuna otsas rist, mis on mõlemad kullatud. Ka on nõu seespoolt kullatud. Selle oblaatile nõu kõrgus kaaneni on 6 cm, koogu- kõrgus 12, 2 cm.

Pateenil leiduvad alljärgnevad kirjad:

Eriküljel vedrurohutise all on kurriv- kirjas graveeritud:

Minna olen ello leib

Joh. 6, 48,

Kaane rieküljel leiduvad valmistamise märgid

M $\frac{BX}{1871}$ 84 - viimane mingi arusaamatu märk.

Põhja all on nõul kurssi kirjas gra-
veeritud:

Peter Tobias, 1871. (Peter Tobias, ^{punkt, 1871,}
Keinis ^{Keinis} ^{punkt,})

Selle kirja ümber asetsevad järgmised
mängid:

üleval trükitähtedega (risestambitud)

BX
1871

vasakul kaas tahte L.M (num l, punktamud)

paremal number 84;

all amb risestambitud viieringeline vapp
kolme ülestikku asetseva leopardi
kujutusega

Wagu näha, on pateri kirikule
annetanud Peeter Tobias aastal 1871,
kes on helilooja Rudolf Tobias vanaisa
ja Keira koguluse kõrte alates
aastast 1864.

Pastoraadis leiduvad
(uuemad) praegu-
tarnitavad
kirikuriistad.

vasakul nähtava lmk 54 kirjeldatud
mishõbedast kann annulana veini
tassis. Kannu ees paremal oblaatile
nõu, hõbedast (lkm 55), kõneal
hõbedast oblaatile taldrük (lkm 51), selle
eest paremal on näha väike hõbedast
hõigete oblaatile taldrük⁵², taga vasakul
väike hõbedast hõigetekarikas (lkm 52),
~~vasakul~~ paremal suur hõbedast annulana-
karikas (lkm 50) Paremal on veel hõbedast
ristimisraagen. (lkm 33)

Suur hõbekarikas ühes oluatiuletalohri-
 kuga, nõbepateen ja nurhõbedast
 kann (s.o. punkt 1, 2, 5, 6 all loetletud
 kirikuriistad ühes küsimus VII all
 käsitletud suure nurhõbedast rist-
 minnaaagnaga asuvad praegu pasto-
 raadis raudkõrrega varustatud müüri-
 kapis. Nende asjade paigutamiseks
 on aga olemas punkt 10 poolt
 rahaga soetatud kast, mis
 seisab praegu kantamata kiriku
 käärkambri. Kast on väljapoole
 värvitud tumepruuniks.

Muud kirikuriistad.

7) Nurhõbedast kantsifiks¹, asetseb
 mel altariil. Kantsifiksi alus on
 24 cm kõrgune, neljakandiline, ilustis-
 tega. Alusel on 37 cm kõrgune rist.
 Risti 8 cm pikkuse ülemise harru keskel

1. ja 2. lk 22a

amb kitsas kullatud plaat, vasak
ots madalamal, parem kõrgemal.
Sellesse plaati on vajutatud nureid
trükitähed YURJ. 19,5 cm pikkusel
põikpunal ripub käte umbes 90° nurga
all õnnistegija kuju, pea langetatud
paremale poole rinnale. Jalad on
peaaegu sirged ja löödud lahajalgadest
lähi naelaga otse risti külge, kus-
juures parem jalg asetseb vasakul.
Risti alumise osa külge on kinnitatud
sunnipealust ja selle all kahest
ristamisi asetsevast säärdest
koosne embleem, mis on samuti
kui õnnistegija kujugi kullatud.
Knutrifiks on ennalt loetletud
1906 aasta inventaariumis. Täpsa-
mat tarvitusele võtmise aega
Samuti kui annetajat pole teada.

8) Valgevaest kann, inventariumite teatel olnud kunagi tarvitatau ristimise see jaoks.

Kann on täiesti lihtne ilma iga-
muguste ilustisteta ning rileda pinnaga.
Kannu alumise osa moodustab jalq,
12,5 cm lähimööduga, millel asetseb
kannu alumisest osast vähe laiem
ning pealt pisut piklik põietoolide
õõnsus. Kannu ülises osas on
kullinokataolise kühmuga valamistoru,
sellest teisel pool kannu lihtne sang.
Kannu peal on kaas, mis enne
olnud vaurtatud ruugiga; see on
aga nüüd murdunud. Kannu
kõrgus on 34,5 cm, lähimööd
müst osast 15,5 cm. Kann on
loetletud kõigis olemasolevais inventari-
nimistuis. Selle päritolu on tead-
mata. Praegu on kann mittetarvita-
tau ja seisab ühes muu koliga mures pumbaka-
altannumud.

A. Chubba

9) Korjandusekott (Kõlringkõntel)
 pika puurõõdu otsas, mis praegu
 murdunud.

Kott on ise 23,5 cm kõrgune ja 14
 cm läbimõõduga silinder, väljast
 sametine, sest nahaga vooderdatud,
 mille alumises otsas, põhja küljes ripub
 karatud paelast tütt. Ülal ääres
 5,5 cm laiusest on kujutud mustale
 või mustjassinakale põhjale kolla-
 kaspunased ja pruunid tammekõhti
 meenutavad sarkilised ilustused.
 All ääres umbes 2cm laiuses on kõrbe-
 karvast paelast tikitud ilustused.
 Kott ise on must või ehk õigen-
 öeldala-sinakasmust. Kotti ülemise
 serva küljes on varest ligi 20cm
 pikkune putk puust vare kinni-
 tamiseks. Putk on ümarune. Selle

vt lk 62a

Keskosa ja taga arvavad veidi
jämedamad silindrilised ja kuld
teine veist on tagumisest osast varus-
tatud sakiliste teravikkudega. Kirje
ega muud ilustisi kotil ei leidu.
Küll ega pesu putke alumisel
küljel maks naksid kellest.

Kott on praegu suhtetavate
ja amb altarimüüri suures pü-
kistus. Mõeldud väärs, 178 cm
pikk, treidid, fuust ja peenemast
kõlipoolest osast veidi kõverdunud
leidub tarvitamiskõlbmatuna
käärkambris.

Muude metallist kirikuriistade
juures pole põhjust fikseerida
peatuda. Leidub veel neli plekid
rohelist värvi korjanduskarpi,
mis on tavaliselt kuldne ning
võrreitud tahaluukudega. Maks

nendest on ümargused, üks nelja
 kandiline, üks poolümar sirge tagu-
 küljega, seinä külge kinnitamiseks,
 teised on kantavad. Tarnitused on
 need 19. sajandi lõpust.

Viimaseis inventaarimiseis on
 loetletud veel kaks lihtsat meest kõker-
 dast lihtsast altari ja kaks kantoli-
 jaks. Need aga puuduvad. Samuti
 puudub raudast naesterask. Lukuga,
 ahandmise kassa heaks, mis on
 inventaarimiseis loetletud.

Vanal altaril arvestavad riistad
 on leidnud käsitlemist juba eel-
 pool.

Puust kirikuriistad.

1) Suur rautatud puust kart
lunuga vanade esjale hoolduseks
amh praegu vana kiriku altari-
ruumi kirdepooles murgas.

Kart on neljannurkine alt kitsam
pealt laiem, varustatud kumera
kaarega. Tsadel liiduvad kaeravad
karti kandmiseks.

Karti pikkus on 1,54 m

- " - laius alt 0,72 m

- " - " pealt 0,78 m

Kõrgus küljelt 0,72 m

- " - otsast 0,79 m

Kart on rautatud otsustelt
sevadelt ja on peale selle ümbritse-
tud keskest kahe sanduuga, mis
kaare praagu kohalt katkevad.
Vitsad on servadelt lainjoonelised
ja varustatud neetidega. Kirju
kartil ei liidu. Väljastpoolt võtmeaga

Keratau raudluuk amb karti sees,
eriserva keskkohal.

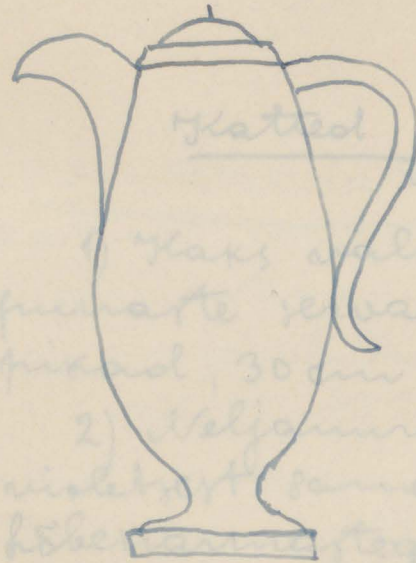
2) Püstkaast vana kiriku laeva
ja altariumini vahelise völvu parema
pooltel (lounapooltel) äärel - on kahe
külgelana alid ühte ehitatud kiriku
põrandaga (1942 k. 66a)

Kasti mõõted on:

Kõrgus 76 cm; küljepoolse seava
pikkus 27 cm; erikülje seava pikkus
34 cm. Eriküljel leidub ka kolme
tahaga lukustatav ukk.

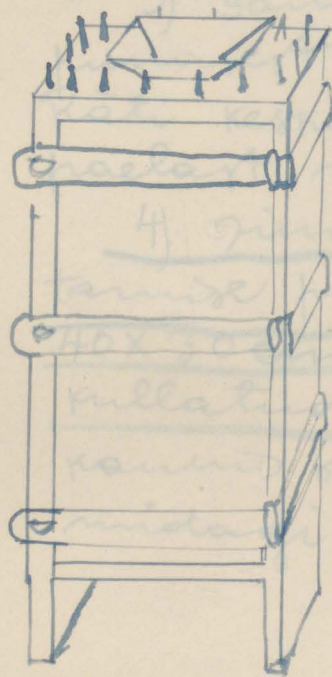
Kast on peamiselt kruvalt
rautatud raudplekiga. Kasti ülemisel
otsal plekiga rautatud seavaole
peal leidub ümberingi 15 3-4
cm pikkust raudpulka naaskli-
taoliste teravikkudega ülespoole.
Kasti alumine osa on kerkelt

kolmeist kohast ümbritsetud
 rauduitsuga. Nendest kaks äärmist,
 ülemine ja alumine es-
 murdumiskohtadel moodustavad
 hinged ja korasad tahad jaoks.
 Keskmise võts ühelt poolt katke-
 sel kohal. Teisel pool aga leidub
 keskmisel võtsal ka koras
 jaoks. Kasti peal, ülemises otsas
 leidub plekid kolu, mille keskel
 leidub ava. Kirju ega ilusti
 kaitib ei leidu. See on olnud
 kuniagi pakult lubjatud. Viimil
 aga on lubi kohati anaha lange-
 nud ja kasti värvitu hall
 pind selle all nähtav, stusta-
 vasti, nagu võib kasti välimusest
 järeleada, on see täitunud ohu-
 laeka ülesandideid. Praegu on kasti
 mittetarvitatav ega ole tal tehnil.

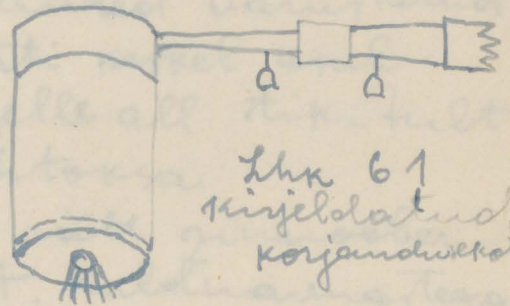

lhx 60 kirjeldatud
valgevaast
kannu.

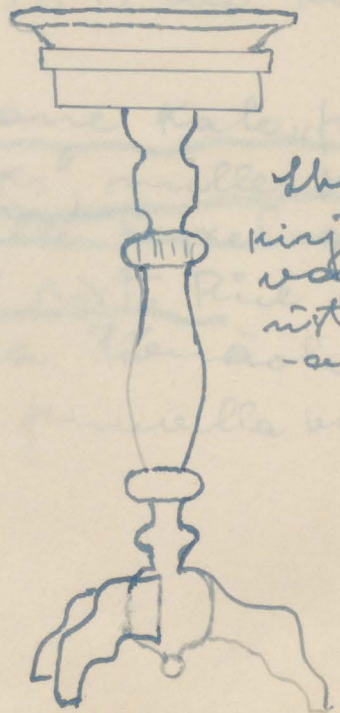
lhx 65 kirjeldatud

ohusiamete
kast.

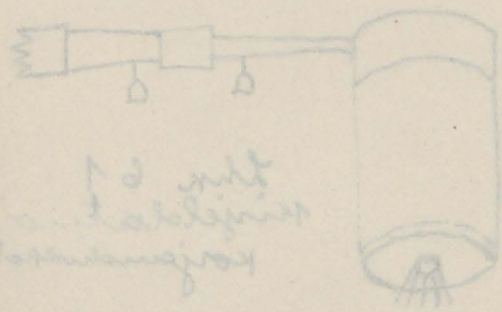

lhx 61
kirjeldatud
korjandusekott.

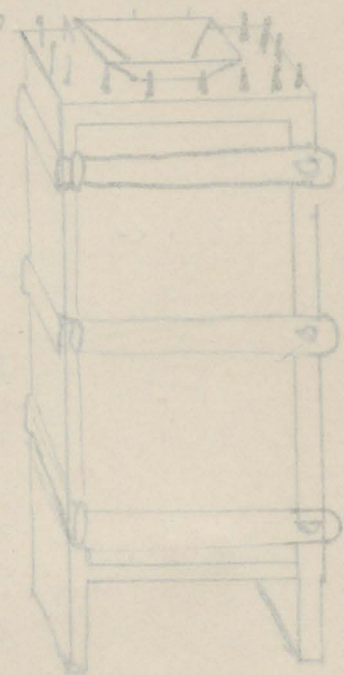
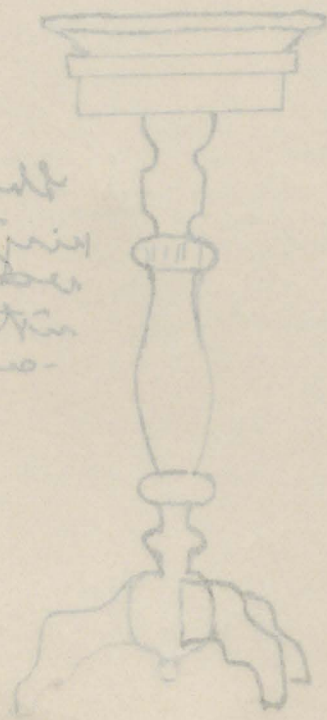
lhx 35
kirjeldatud
värna
nitimise-
astja

butabla...
...
...

butabla...
...
...

butabla...
...
...

Skatted ja rätid.

- 1) Kaks valget linast rätli punaste servadega - lihtsad. 60cm pikad, 30cm laiad.
- 2) Seljamurgeline rätli 55x55cm violetsest sametist ääred varustatud hõbenarmastega. Rätli keskel on hõbeplaast rist, mille all tiigitult kaks hõbedast lehtoksa.
- 3) Samamugune rätli zimmoberpunast sametist, kuldarmastega. Rätli keskel on 19x19cm kuldplaast rist.
- 4) zimmoberpunane kate "põlvi-tarude pingi jaoks", mille suurus 40x30cm ja mille keskel on kullatud plaast rist. Piire on kaunistatud õunakere ja tšeräolikult midagi villa ja puuvilla vahelpealset.

5) Altarivate zimookerpunasest
~~kalevist umbes 2cm pikkuste hõbe-~~
 narnastega - täiesti ilma märkide
 ja kirjadeta.

Ülaltoetatud riidest asjad seis-
 ivad praegu pastoraadis ja on
 tarvitamiskõlbulised. Peale nende
 on olemas veel kirikus leiduvad
 linad ja katted, mis altarite
 ja kantsliga koos juba on pänte-
 niist leidnud.

X. Mis materjalist, ajast, mis
 kujude ja kirjadega on ristpalk
 (trabes), kus seda olemas? Kas on
 veel teisi ristpalkse olemas?

Ristpalk kui riisugune puudub
 kirikus. On küll olemas kahele
 neljakandilisele puusambale
 tugenev kahest neljakandiliseks
 tahustud palgast raudpoltidega
 kokkuliitunud teel moodustatud
 tala vana kiriku endise koori-
 poolse kina kohal, millest juba
 selpool kõneleme. See on igamuguste
 kirjadeta ja nagu kiriku lagiigi
 värvitud olivänega valgeks.
 Palk põbeneb, nagu teada mu-
 sionalistest andmetest, me kiriku
 ehitamisaegast. Palk alusmüüri
 kõrveldamisega kiriku võlvi kõse-
 lannemist asetatud see meest ehitajate
 kohaliku õpetaja teatel kokkulepitud
 meetodil.

tavale kiriku laele toeks. Niisiis
põlvnehi see puitala aastast 1860.

XI Kas on olemas kirikuseintes
niise ja seinakapiidid ning milleks
neid avatavarti on tarvitatud?

1)üks 43 cm laiuse ja 60 cm
kõrguse avaga 35 cm sügavune
ja 86 cm kõrgune seinakapp mille
põrandalt umbes 1 meetri kõrgusel
vana altariümbruse idaserva
vasakpoolses nurgas! Kapi kohal
leidub viimuritel 60 cm laiusel ja
60 cm kõrgusel viimuritel pinnal
ningi ilustus - rist ümbritsetud
sakiliste kõverjoontega, mis on
seina kroabitud. Kapi ülesanne
pole kindlalt teada, kuid koha-
liku õpetaja arvates võiks seda
1. et lks 6a

Katoliiklikul ajal hostiate hoidmiseks tarvitatud olla.

2) Altariummi põhjaseina idal-poolses nurgas leidub põrandal kõrgusel umbes 2 m pikkune, 50 cm sügavune ja meetri kõrgune lameala rõhuiga õõnsus. Praegu avavad selle avause es endisest ajast säilinud aadlikele ^{piirajad} loojad ja seda tarvitatakse vanade ajade panipaigana. Selle õõnsuse eraldamine otstarve on teadmata.

3) Altariummi põhjapoolse seina läänepoolses nurgas, kantsli taga, umbes 20 cm kõrgusel põrandalt neljakuurise 90 cm pikkuse ja 70 cm kõrguse avaga õõnsus mille sügavus 60 cm ja otstarve teadmata.

1 1906 a inventariumi teatel kuulunud vana kiriku altariummis leiduvad piirajad aadlikele tarvitamiseks.

4) Käärkambril idaseinas, teine
teinepool kiriku taha viivat ust,
anli kaks väikest kappinööri tõnnist,
mõlemad umbes 90 cm kõrgusel
põrandast. Vasakpoolne neist on
35x28 cm avaga ja 30 cm sügavune,
parempoolne 35x35 cm avaga ja
35 cm sügavune. Nende otstarvet
pole teada.

XII Missuguste kivistuste ja kirjan-
dega on hanaakiviid ehk hanaad,
Sarkofaagid ja muud hana-
märgid kirikus ja alikirikus?

Keina kirikus leidub ainult
üks hanaamärk, mis on lahtise
kivisammas ja anli praegu
Käärkambris.

See on paekivist sammast 9 cm
pakune ja 108 cm kõrgune alt
58 ja pealt 38 cm lai. Sambla nurka-
 del ~~moelmal~~ pool küljel on alad
väikesed taevatahkujulised sarkiliste
otsadega ilustised, üks igas nurgas,
mis omavahel on ühendatud sambla
pool leiduva ringjoonega. Sambla
moelmal küljel leidub kiri,
 kuna aga sambla alumine ots
 on murdunud, siis on ka osa
 kirja ühes sellega hävinud. Sambla
 ülemise otsa kerkel leidub umbes
 10 cm sügavune auk. Kuid selle
 teiselt poolt küljest on kivi mardu-
 nud ja ühes sellega osa kirja
 hävinud.

Sambla eriküljel leidub
 järgmine kiri: 1

vt lisa nr 1.

Ruhestädte
der
entseelten stülle
des weiland
Kaiserlichen
Gouvernements
u. d. Wessenbergischen
Vogteij Gerichts
secretären

JOH = PHILIPP
DOEPP

geh zu Biedenkopf
in Hess-Darmstadt
am 5 Novemb 1746
gest: zu Sello auf Dagee

3 Aug. 1820

Kiri teisel Käljel leislek Kiri;
(M. Lisa nr 2)

und
 dessen Ehegattin
 der
 weiland Frau
 sekretarin
 CHRIST-MARIA
 DOEPP

geb. Pauker.
 geb. zu St. Johannis
 am 9. Januar 1767
 gest. zu Kleinis auf Dagee
 am 10. März 1812

Alle all puuoksa kirjutas
 ja rikitud kiri, millest
 tunda vaid „der“ ja l-utemine ora.
 Kiri on tõenäoliselt muudatud kirikust
 kaagu pool arveast astmelisest pae-
 kiri hankimise lahti või ise
 muudunud ja väärkambri paigu-
 tatud. Samha laius ja lohk hankimise
 on rõhutatud.

XIII Kas on kiriku all vamu
 kirjutata ja teisi kaanapabelisi
 olemas ja mis on neid teada?
 Kas on nime maetud? Missuguseid
 kirju leidub seal?

Pole selle kohta mingisuguseid
 andmeid ega jälgi, et neid oleks
 olemas.

XIV Mis materjalist, kas vafuga
 ehk ilma, mis pildid ja kirjaga
 on kirikus, alikirikus, kabelites
 leiduvad epitaafid (eestikeelseid
 kuni 1861 aastani ehk võimaluse
 korral kuni 1870 a., ladinakeelseid
 kõik, muunkelseid kuni 1830 a.)?

Leiduvad.

XV Mis aastast, mis kirjaloo ja mis raamat on kirikukella?

Kirikukella on olnud varemalt 2. Gulha hirdemanni "Kirchenbuch" teatalu, et kirikul on 2 kella. Seda kinnitavad ka kõik inventariumid. Muud muusikalised andmed on teada, et vene sõjaväed 1917 aasta sügisel sakslaste pealetungi et taganedes olvad kõik Hiinamaa kirikutes leiduvad kellad, nende hulgas ka Keina kiriku omaad kaasa viinud. Kõik Hiinamaa kirikud olvad kelladeta kuni iseseisvuse esimeste aastateni. Keina kirikusse on omal algatuseel 1924 aastal meel kellad tellinud selleaegne kohalik õpetaja Otto Luberg, kes praegu Hiiulaa.

1 "Kirchenbuch" lk 149

2 Teated saadud õp O. Lubergilt ja Puhalepa koguduse kõtrilt Hiiulaa

Kellad on valmistatud Põllutööriistade
vabrikus a/s "Tegur'is" Tartus aastal
1924. Nad kaaluvad kokku 10 punda
7 naela ja nende väärtus on
maksimal 45 113 marka.¹

Välisuselt on kellad peaaegu
täiesti samased, ainult suuruselt
on need veidi erinevad. Nad
on vahepeet.

Väiksemal kellal, mis alt 44 cm
lähimõõta ja 44 cm kõrgel, leidu-
vad järgmised kirjad:

ümmä üleväl seval nunte triki-
1) tähtedega (väljaulatuvad)

TULGE.

2) Kella alumises osas - välisküljel
A-S TEGUR TARTUS 1924A. PUUD. VAB.

Suuremal kellal, mille lähimõõt
alt on 52,5 cm ja kõrgus 48 cm,
leiduvad pea samangused kirjad:

¹vt "Sissetulnud kirjad" kiri 31 juulist 1924a.

1) Ülaval kella küljel

W A L W A G E

2) nūmer kella alumise välimise osas.

A-S. TEGUR TARTUS. 1924 A. →

→ KAAL PUUD. NAEL.

Mõlemad kellad on kinnitatud rauklambritega võlli pidi liikumate puutalade külge. Helistamisel kallutakse nööri telarid. Kella tilad on rauast.

Prague leidub torris veel kolmas kell, millest teadmata, kust see pärit või millal saadud. Kõnõlised muusikalised andmed aga lasevad oletada,

et kell on hiljem saadud Nõukogu-
 de Venest sellekohasel kokkuleppel
 Vahariigi kalitusega vastutuks
 sõja ajal avastatud kellade eest.
 Sel teel on saadud naabruses asuva
 Puhalepa kiriku kellad, nagu
 kinnitas Puhalepa koguduse kõrte-
 rkohter. Tema teatel olevat
 laenuaga saadud muuseumi aru-
 kella, mis jaotatud Hiiumaa
 koguduste vahel. Arta ei ole päris
 kindel kuid võiks andmete andja
 saates olla 1925. aastal. Võib arva-
 ta, et Keina kiriku kolmas kell
 on saadud samal ajal. Õpetaja
 Subergi Keinest lahkudes (1924
 a lõpul) seala kella veel pole
 olnud.

Kolmas kell on kõitega kinni-
 tatud paigaldamise tala külge.

Kella lälimõõt on ält 42 cm,
kõrgus 48cm - on ruumelt reoga
kahe rehmise vahemaalne.

Kella ülenuks otsas leidub 6
naru või hoasa kella kinnitamiseks
Kella välisel küljel ülalt alla
arvud vaheldumisi horisontaalsed
jooned ja illustused. Umbes
kella keskkojal on sisse stambitud
veidi väljapoole ulatuv (reljeefne)

Kiri:

CAMZNI. ICC

Kirja mõtet ja tähendust ei
läinud korda dešifreerida.

Kella sisse on musta värviga või
tõrvaaga kirjutatud tähed:

π π K

ja välisküljele numbrid:

9. 31.

Muid kirju kellal ei leidu, ega ole

ellest peale selle, mis ette loodud, midagi teada.

XVI liisnugused monumentaalkirjad leiduvad muudu veel kirikus, alikirikus j. n. e., näiters: kintel, ustel, pinnkiidel, orelil, piltidel j. n. e.?

Ei leidu kirikus muud monumentaalkirju kui ainult see kiriku ukse kohal leidnu aastanum 1860 ja selle allakäse kohal asetsev vapp, mida siinkohal lähemalt kirjeldame!

Vapp temikuna asetseb ^{umbes sama kõrgusel üs} poolte meetri laiusel ja ^{uuke} kõrge-
mal tsemendifilmal (neljanurgelisel).
Väpi alumises osas asetseb rõuveni kaks kilpi. Vasakul nendest leidub ülestõstetud tiivadega kotka kujutis; kotkas on profiilil, peaga paremale (est vaadatuna). Kotka ümber kaare

1. et. Chk. 8a

Kõrvad ja all asetseb lint, millel leidub mingimugune kiri, mis on aga väikse ja seganuse tõttu mitteleetav.

Paremal pool leiduvad kilbil asetseb kolm püstmuras rombi ehk kaardimõngust tervud. nuntu-kujulist nelinurka, kaks ülal üks neole vahel all. Vähivide peal asetseb mingimugune kahesopilise kroonitaoline müts, mille alumine serv samuti kui selpoolse kapi parempoolne serv on ilustatud mingi mustilise praelaga. Lütri sees, vapi ülendes osas asetseb nsti kaks keppi, mille ülendes osas on kaares kõverdunud ja ilustatud. Kõverdunud osad annavad välgepool.

Kiri - kirjastatud, sajandi kampaania ajal kirjandus.

XVII Missugused haarakirjad on kiriku ümber olevatel haardadel (eesti-keelsed kuni 1861 a. repp. 1870 a. ladinakeelsed kōrik, muukeelsed kuni 1830 a.)? Kas on need kirjad lamavatel haarakividel, või ristidel või sammastel ja mookujilised on need plaadid, ristid, sambad? Kas on need maetud inimesed olnud, kui haakivi rida ei ütle?

Kirik ümber leiduvad alljärgnevad haanamärgid ja kirjad:

1) Kiriku eelamurgas (uue kiriku) umbes 10 meetrit kirikut eemal amb kõruti kaks kivi risti, mis on umbes meetri kõrgused, üks 10 teine 60 cm paks.

Paksedal ristidest leidub alljärgneva kiri - kirjatahtedega, möödunud sajandi keskpaiga - reegses eesti keele kirjaviisis:

Risti tagaküljel leidub (vt lisa nr 5)

So hõlks aian
Mingekest. Kuu

Temma lahkub

ihho sest. Se

ihho olgo

mulla ses. Siin kummi viimne päev

on käes. Siis äratata mind hana sest,

ja vastata kohtus niimoo sest. Mo

prattud ära mäleta hull rõnno

armust

anna ka.

Juhan Tobias, kelle mälestuseks
erimene rist püstitatud, on kohaliku
õpetaja teadmisel kumaagise Keina
koguoluse kõstri Peeter Tobiasi isa,
helilooja Rudolf Tobiasi vaarvanaisa.

3) umbes 15 meetrit vana kirku
loodemurgast lääne pool auku mas-
siivne kivirist 18 cm paks 75 cm

maast kõrgel 51 cm lai, Risti harud
on keskelt 20 cm, otstelt 28 cm laiad.
Risti eriküljel leidub kiri:

ülal on üheharuga ankur taolise
märg, haruga paremal (vt lisa nr 3)
risti harudeks 15,5 cm, paksus keskelt
4,5 cm.

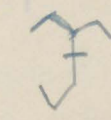

selle Risti alumise haru ülerniises
osas leidub rühkharuline tekst *.

IAVSA IVHAM
IVRMAII

Risti eriküljel alumisel harul
leidub 1857. aasta ladinakeelne tekst
kiri on umbes 1 cm rügaruvalt
kivi sisse raiitud.

Risti tagaküljel leidub samam-
guse märg kui es ülal, ainult
et alumise koonuse on pööratud
vasakule!

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

IVRMANN
NAHVI ASVAI

1881

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

4) Ühe kiriku kaugpoolset nurgast umbes 10 meetrit idas umb 1,60 m pikkusel 1 m laiusel ja umbes 40 cm kõrgusel kiviüngerikul suur raudrist, mis kõrg 206 cm, lai 103 cm risti hantelaius 15,5 cm, paksus servalt 4,5 cm.

Risti ülemise haru ülemises osas leidub rünehambline täht *. Teine samasugune leidub alumise haru keskosas (mõlemal küljel).

Risti eriküljel ülemisel harul leidub kiri, suurte laadina triki-tähtedega, nagu risti eriküljel leiduv kiri on seemurte tähtedega:

HIER
RUHEN
IN
GOTT

40tse selle raudriisti kõrvale, umbes
2 meetrit põhjapool amb kahest
16 cm paksusest paeiviplaadist
koornev terrassküjuline alus. Alumise
allimurkse plaadi mõõted on 113x97cm
pealmise omad 84x65cm. Pealmise
plaadi keskkohal leidub pikuti süvend,
tulelisti murehemud küll, kuid oneti
võib ära tunnola, et seal süvendis on
olnud kinnitatud mingimuguse
samba alumine osa. Süvend ise
on lai ligi 60cm (murehemude tõttu
pole erialgset laius võimalik täp-
salt mõõta) ja 4cm sügav. Käär-
kambris leiduva haurasamba laius
on ka ligi 60cm (58) ja samba alu-
mises otsas on näha kohati murdu-
misest tervetjäämud 4cm laiuse
sambast misest õhukreem (umbes 4cm)
paks) serva jäämused. Seepärast on
tõenäoliselt, et käärkambris leidue

manakivi on enalgselt arstunud
sellel maal ja et via on maetud
keegi Joh. Philipp Daepf, Paide foogt-
konna kohtu sekretär koos alikaasaga.

ja Paide rälloetud ristide leidub
kiriku ümbruses veel kaks kivist
saksakeelse kirjaga. Mõlema risti
alla on maetud lapsed. Kirikust
igas, Luukambri konna külje ääres
on maetud a 1840 poolteiseastane
Hermann August Ignatius, kirikust
35 meetrit edelas samavana Olga
von Arnet, maetud a 1856. Teksitena
leidub neil ristidel Lk 18,16 ja Lk 10,14:
"Lange lapsed minu juurde tulla..."
"Hasset die Kinderlein zu mir kommen."

left missing...
...
1936. aasta...
... ja

XVIII. Missugused summaed on
 kihelkonnas, mis ajast ja kui suurel
 maal on? Kellel neist on kabel praegu,
 kellel enam ei ole ja mis nimeline
 on kabel? Kas on kabelisse maetud kes
 ja kudas? Kas on haarikida olemas?
 Mis kirjad on üldse kabeli kintel
 ehk kabeli sees?

Keina kihelkonnas on üks summaed,
 mis asub kirikust umbes 1 km
läänepool Keina-Hõrgessaare vahel-
lise II klassi maantee lõunapoolses
 ääres. Summaed on umbes 180 x 180
 meetrilise lähimõõduga pindala,
 piiratud kolmest küljest: idalt,
 põhjast, läätest lastud munakivi-
 lest müüriaga. Kõnnas astvee
 müür on ära lõhutud. Summa on
 1936. aasta riigisel rajatud uus
 summaed, misla vald peab korras, ja

mis moodustab vanale marmuiale
 umbes 80 meetri pikkuse ja 180 meetri
 laiuse jatku lõunasse. Aed on
 läärest ja lõunast piiratud lastud
 kivimüüriaga, idast tsemendpordidele
 kinnitatud rohelinevärmutud raud-
 aiaga. Mude surnuaeda on maetud
 surnuid umbes 20. Mui surnuaed
 on praegu lage muru. Vana surnu-
 aed on kaetud hanea lehtnõeltega,
 vanaite okarpunde ja otetatud
 pööbastega.

Kabeleid marmuial ei leidu.
Kõik olemasolevad inventariumid
küll aga teatavad luvambrist
mis annab surnuaia põhjaküljel.
Seele aga praegu pole. See oleat
lõhutud kuhu järele juba enne
marmuialaõola.

Viimased inventariumid teata-
vad surnuaial arund praost
Halleri pärijate kinst motivepaigast.

This is a handwritten note, likely a receipt or acknowledgment, written in German. The text is mirrored (bleed-through) from the reverse side of the page. It mentions a date of 08.11.1952 and a location of Berlin. The text is partially obscured by a large red signature or stamp that reads "H. H. H." with a checkmark.

This section contains several lines of handwritten text, also mirrored from the reverse side. The text is mostly illegible due to the bleed-through and the red stamp. Some words like "Berlin" and "1952" are faintly visible.

(Begräbniss), mis olevat kingitud Keina
kirikule surmakaubiks. Kõik sellest
pole enam jälgegi järel.

Varem on olnud surmaial veel
üks matusepaika (Begräbniss).

Üks nendest olnud kirik Väimla
(Waimel) mõisa kuulus, mis parun
Stackelbergi pärijate loal maha
lõhutud a ja vahel.

Teine nendest kuulunud Väimla
mõisa valitsejale (Wirtschaftsbediente)
Simon Holbergile, olnud puust. Kuid

on see ära koristatud, kuna
olnud korastamata ja laqumend.

Præeg on olemas küll lunkamber,
aga see asetseb kiriku juures aga
mitte surmaial ja seega olene
juha selpool kirjeldamud.

XIX Miskujuline ja kirjaga on summaia värava.

Summaial on kaks väravat. Mõlemad asuvad summaia idaserval vastu maanteed, üks neist enam lõuna, teine põhjapool.

Põhjapoolne neist on praegu vähem tähtsatuse, kuna kus summaed ja värskemaad (vilivemaad) hanaad asetsevad lõunas.

Lõunapoolse värava postid on kaks kahe meetri kõrgust kivitulp, mis teineteist 1,80 m seinal.

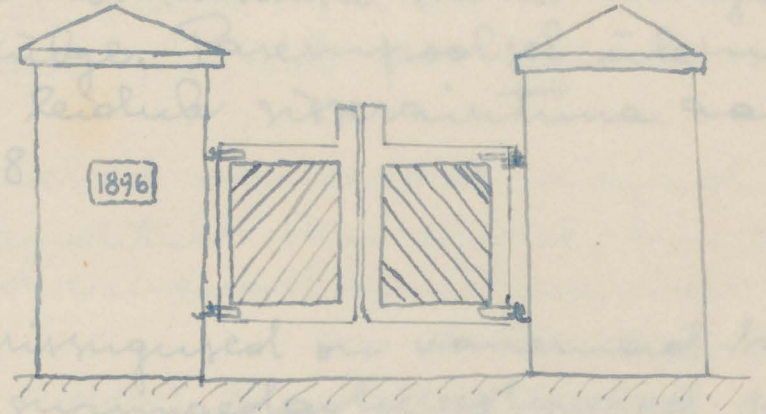
Postid on massiivsed, neljakandilised, 90 cm laiad ja paksud. Maast umbes 170 cm kõrgusel leidub laiem, väljaulatuv serv, sellel võrdkülgse püramiidina 30 cm kõrgune temendist katus. Postide ristkülgel leidub kumbagil 2 sandkõrguse värava ühingu kinnitamiseks. Värakpoolse

postitriiküüljel umbes 4cm pealispinnast
keskpool 15x30cm pinnal leidub
sisseraiutuna aare 1896.

Postide vahel leidub kaks poollega
värava, puust, mustaks värvitud.
Värava on alt keskele ületoonevatest
neljakandilistest puitpulkadest
ehitatud ja hingedega postide
külge kinnitatud. Avaneb välja-
poole. Väravpoolisel ülernisel hingel
on sisse raiutud aare 1896.

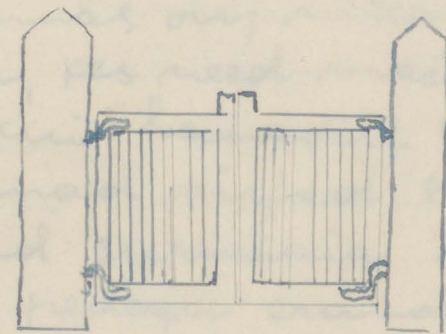
Teine värava asub põhjakülje
läänepoolses otsas. Värava moodustab
kaks teineteist ~180cm kaugusel
asuvad 170cm kõrgust 35cm jäme-
dust neljakandiliseks tahutud puit-
tulpa ja nende vahel asuvad
väljapoole avanevad väravaad.
Need on puust- puitpulkadest, mustaks
värvitud umbes 1m 40cm kõrged,

uuden muuraus väräsi
kirjeldus ltk 95

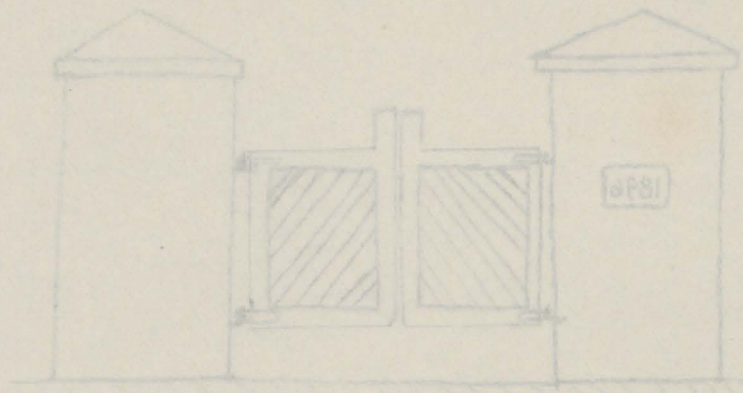
muuratud uuden väräsi
tilha väräsi
1818
XX
1861
1870a
1830a

Vanha muuraus väräsi
kirjeldus ltk 96.

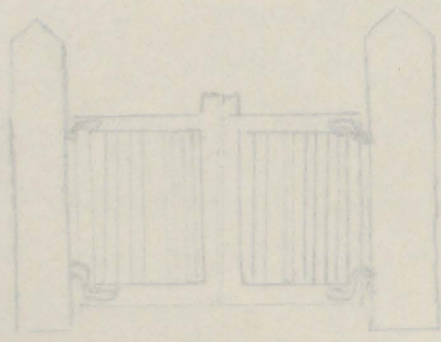

teatada
olnud
väräsi
leiduvad
osas ja
estireetud väräsi
väräsi

Handwritten notes in Estonian, including "Kõrgemad kirjad" and "1818".

Handwritten notes in Estonian, including "Kõrgemad kirjad" and "1818".

Kinnitatud kinniski kahe hingega
 tulha külge. Parempoolsel ülemisel
 hingel leidub ristraintuna aasta-
 arv 1818. Need vanemad kirjad leida
 ead eranditult kinnistidel, mis on
 omal ajal erinevad ainult kinnist

XX Nüüdised on vanemad hana-
 kirjad surmaedadeleestikeelseid kuni
 1861 resp. 1870a., ladinakeelseid kõrk, muu-
 keelseid kuni 1830a., ära tähendades,
 kas hana kiri leidub hana plaadil
 või ristil ja mis kujuline see rist
 või samm on; misama tuleks
 teada, kes need meetud isikud on
 olnud, kui hana kiri seda ei võle?

Vanemad kirjad surmaial
 leiduvad surmaia läänepoolses
 osas ja peaaegu eranditult (kõrk
 eestikeelseid vanemad kirjad) kinni-
 ristidel. Vanemad kinnistid on

kirjastatud kirjad
1818. a.

XX
1818. a. kirjad
1830. a. kirjad
1850. a. kirjad
1870. a. kirjad
1890. a. kirjad
1910. a. kirjad
1930. a. kirjad
1950. a. kirjad
1970. a. kirjad
1990. a. kirjad

hääritud. Paudristidel leiduvad vanemad kirjad on aga saksakeel-
sed.

Restikeelsed vanemad kirjad leidu-
vad eranditult kiviristidel, mis on
omaval ajal erinevad ainult numbrilt

4) Kuid tüübilt saavad
lõunapool surnuaiast lähimine-
vat kehteid leiduvad alljärgnevat
vanemate kirjadega ristid.

1)

Siin
Ringali
rahoga

Lisa Pallas
sünd. 13. Aug. 1867. mm.
22. veeb.
1869.

Kiri on kirjatähtedele.

[Faint, mirrored handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page]

[Faint handwriting]
Käppä?
[Signature]

Risti teisel küljel leiselu:

Sa tead
ta olli
armas
ja wägga
kallis teys.

Küid yesu juwes taewas ta on
kui Inglis üks. Siis yesu ütles
neile aninge ta järel nit mahha
ylma peale toge ta minule

2) - Suurte kirjatahtedega
risti ühel küljel

Sin MaKaB RaHoKa Jak Wlll
man BUDKASDES Kes 86 aS DAD
YURNOD 1861 nÄRI LAUBA

Risti teine külge on tühi.

3) Kirja ja trükitähtedes vaheldolu
nisi leidub surmaial alljärgneva
kirjaga nnt: a) erikülq (Kirj näitena)

Siin hingab
Yumala
rahhoga

TOMAS LÜLL.

Sündinud
Talweku 30.
1810 Jünnid
Pästuku 30.
1870

Risti teisel küljel leidub kirjatahtedega:

Se surma
päiw on
Kleigil es
ei sest ei pease rükkki mees
Siin olgu nur ehk väikene
Kõik langeb mulda
põnnusse

4) Gooti trükitahtedes leidub järgmised kirid: a) eriküljed (kiri näitena)

Siin hingab
Jumala
rahkoga
Reinart Joge
Poeg

(Siin hingab
Jumala
rahkoga
Reinart Joge
Poeg

Maurus Pallas

Maurus
Pallas

Sünd 10 Sep 1859

Sünd 10 Sep 1859

Surn 31 Mär 1869

Surn 31 Mär 1869

Risti tagaküljel samanguses trükikirjas:

Paradis on õige paik
Kõhho kokko jõudvad kõik
Kes siit kirja ilma käest
Peavad Jesu surma väärt.

5) Samanuguses kirjastus nr 3
all kirjeldatu on alljärgnev kiri:

Siu
Kinnak
Kinnak
rahho sees

Jaak Pallas ← (gosti trükitööd)

sünd 1 juun 1825

surn 10 märts 1860

Risti teisel küljel leidub kirjutused:

Küüd on mo kohhas teal.

Et loolan sinu peal

So wõttad tänada

Et tahhad kaudada

Keik minno häädla

awallo

Ja surmas anda ello

Siin kirjastuses kirjas kir nr 3
all kirjeldatu on alljärgnev kiri:

Siu
Kinnak
Kinnak
rahho sees

Siu
Kinnak
Kinnak
rahho sees

Jaak Pallas ← (gosti trükitööd)

sünd 1 juun 1825

surn 10 märts 1860

Risti teisel küljel leidub kirjutused:

Küüd on mo kohhas teal.

Et loolan sinu peal

So wõttad tänada

Et tahhad kaudada

Keik minno häädla

awallo

Ja surmas anda ello

all kirjeldatud on sellepärast, et
see on juhtunud ka mujal

Siis
Linnas
Jätkuvalt
võib öelda

Maar Tõnisson (post-
kontroll)

1869

1869

Siis teisel küljel kirjeldatud

Siis on meil kahtlus, et

et loobumise viisid

on võetud tõsiselt

et tahetakse kaitsta

Siis on meil kahtlus

siis

Siis on meil kahtlus

6) Karilikus mõeldumud sajandi
kirjaviisis leiab alljärgnev. kiri:

Suur hingale

rahoga

Johannes Palias

sünd 17 juunis 1863 aum

20 Wehr

1869,

Ja ristil teisel küljel:

Küüd

ellan

ilma

mureta

Mo arusa Tero jures. Ei sum
mind enam mureta, et teema

jures olen. Oh rõnustagem en-
nast ja olge julged alle peal Et

ma ep ole

Kadunud.

7) Skarilikus kirjas:

Siin
maqqal
maldas

Ans Schusteri naene Lena
sündinud 15. lihkliku päev 1831

sünd
30. Väri
ku päev
1865

Rosti teine külq on kirjata

8) Skarilikus kirjas:

Siin
hingak

Punni Andrusse naene Aet
sünd 16. jõulu ku 1781 laulatud

17. Heina
ku p 1804

sünd 10
Küünla ku
1860

Rosti teine külq on kirjata,

9) - Kaubitus kirjjas:
 Siin mu...
 ja wasta...
 lo patti...

Better Roos, on sünd
 diind 28. juunis 1814 a. ta

ja sünd
 mud 21
 märtsi ku
 1867 a.

Teine külg tühi

10) Kaubitus kirjjas ja gooti trükis:

Siin
 hingab
 yunnala - kaubitus kiri
 rahuka
 muldas

Yukhan. Lippr - gooti trük
 sünd. 17 juulil 1826. sünd 28 juulil 1867 - kaubitus

chiso - Schuster
 sünd. 4 Augustis 1852
 sünd
 15 märts
 1865

Handwritten text, possibly a list or notes, including the word "Kõrvaldus" and "kirjas".

Handwritten text, possibly a list or notes, including the word "Kõrvaldus" and "kirjas".

Handwritten text, possibly a list or notes, including the word "Kõrvaldus" and "kirjas".

Yhvi teisel poolel leialulehaildus
Siis ärata mind hana reest kirjas
ja wasta kohtus minna reest
Mo pattud ära mälleta
mul rõno
annust
anna kai

11) Gooti trükis:

Siin hingaread
Kumala rahuga
Kõrvaldus
Ado proead

Mihkel Antam | Peeter Antam
sünd 1864 | sünd 1864

Teine külge tühi.

12) Kõrvaldus kirjas (vt. lisa nr 6)
Siin

anaggab
muldala

hiso Schuster
sündinud 4 Augustis 1852
sünd
15 lea
1865

14) Surnuaia edelanurgas leidub
 üksteisest veeli üks vanem rist,
 millel leidub harilikus kirjas:
 yviri Jakobson on surnud 1858
 aastal, 24^g jõula ku päeval
 78 aastad
 ellanud.

üldalhoetud on vanimad ristid
 surnuaial. Surnuaia lääneosas
 leidub rohkesti seenguseid kiviriste,
 ülejäänud on aga hilisemad
 ja mõned (arvult 3) kirjata, mõned
 hoopis tükkideks murdunud (seengu-
 sid lask korda 2 kindlaks määrata).
 Viimaste vanust polevad võimalik
 kindlaks määrata. Teine surnuaia
 lääneosast leidub saksakeelsete
 kirjadelega raudriste ja kiviplaate,
 aga need kõik on tunduvalt
 hilisemad aastast 1830.

XXI Mismused on iseloomustavaad
hauakirjad ehk tähtsate inikute hana-
kirjad, hilisemast ajast ja mitmeku-
lised hauamärgid? Glas on kertiava-
liku ehk edustajate haudu, mismused
mälestusmärgid on neil haudaadel
ja mälestusmärkide tähttäbelised
kirjad?

Punduvad.

XXII Miskujulised on üldse kihel-
konnas olevad hauamärgid ja
mis aastatel unikaandu enne
iga tüüpi (hauaplaadid, mitmeku-
julised hauaristid, hauasaunlad;
tavaline iga tüüpi kohta joones-
tus või pilolistus)?

Glauamärke võib kõige üldi-
semalt liigitada puu, raud-
ja kiimärkideks. Glaua puu ja
raudmärgid pea rauditult on

XX
Linnu- ja loomade elu ja liikumine
Linnu- ja loomade elu ja liikumine
Linnu- ja loomade elu ja liikumine
Linnu- ja loomade elu ja liikumine
Linnu- ja loomade elu ja liikumine

Puus

XXI
Linnu- ja loomade elu ja liikumine
Linnu- ja loomade elu ja liikumine
Linnu- ja loomade elu ja liikumine
Linnu- ja loomade elu ja liikumine
Linnu- ja loomade elu ja liikumine

ristid ja erinevad ristid vaid
oma kaju ja elutuse poolest
siis kivimärke võib liigitada
kolmeks erigrupiks: ristid, plaadid,
samad. Alguse kivimärkidest
kui tähtsaimast kihelkonnas
leiduast hõnamärgist.

I Kivimärgid.

A. Kiviristid.

Need moodustavad kaaluvana
osa säilunud vanemaist ristidest.
Need on kõik peale ühe oma
põhitüübilt samad. On kesmiselt
5-9 cm pakused 50-110 cm
kõrgused 40-80 cm laiused.
Risti hõnde laius otsadelt on
vähe suurem kui risti keskel (0,5-2cm).
Sealjures on kolm ülemist hõnu

leidub ka ühepoolse kirjaga kive ja mõningaid täiesti kirjadeta. Ristid on enamikus praet ja kollakanalgert liiva ja lubjakivist. Raudkivist riste selleühildisi ei leidu.

Vanas surimajas, läänepoolses osas leidub seenguseid riste kokku 85, päält aastast 1855-1906. Kiriku ümber leidub selleühildisi 4 - aastast 1840-1856. Peale selle leidub ükrikuid selleühildisi riste ka surimaja idapoolses, uuemas osas, neist leidub ühel aastal 1929.

Sellest standard-ristitüübist erineb ainult üks, kiriku ümbruses, kirikust umbes 15 meetrit läänepool (vana kiriku eelamurkast). See on aiukeena raudkivist, paksem, silalse marmeerem. Ka on selle tähed

teiste rütidel omast tunduvalt erinevad, nõnda nagu seda oleme juba kirjeldanud eelpool.

Muid kiviriste surnuaial ei leidu, kui mitte arvestada üht väikest valgest marmorist rüti 60x30 cm suurust ilma kirjata, mis asetseb ühe väikese mustast graniidist plaadi otsas surnuaia lääneservas. Plaat aga on aastast 1911.

Plaadid.

Plaate leidub ainult üheksa, ja asetsevad eranditult surnuaia lääneservas.

Üheksa surnuaia muuri keskee äärest põhja pool asetseb neli ühetasulist mustast graniidist lihvitud plaati maaga tasa, mis on kõik 140x72 cm suured ja neil

Handwritten text, mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side. Some words like "1877" and "1911" are visible.

Plaatid

Handwritten text, mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side.

leitudud summaaritud on 1877 ja 1911 vahel. Nagu kirjades mäha, on plaatide alla maetud Putkaste mõisa paruni Stackelbergi perekonaliikmeid. Riste plaatide juures ei leidu.

2) Stackelberg'ide hauda plaatide läheduses - mõni paruni kirdepool-leitud väike maagatasa lihvitud mustast graniidist plaat 60x28 cm koos väikese marmoritiga. Jätkakelgast kirjat rõhku, et nime on maetud a 1911 kumekuine laps.

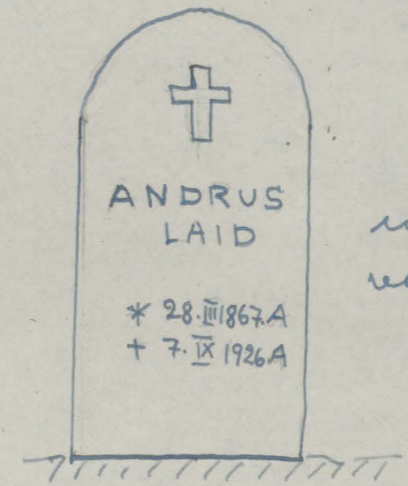
3) Samas lihvitud purast graniidist plaat 60x120 cm aastast 1922 metsaõlenu Jaan Halleri kalim tahttamiseks.

4) Summaaria loodekurgas hallit lihvimata kivist 180x112 cm plaat aastast 1890 - Jacob Johann Streck-

eiseni kalium tähistamiseks. -
Rohkem plaate ei leidu.

Sambad.

Neid leitud ainult ühikuid:
Nimukene sambalik, mida erinev
rohkeval areul (3) on umbes
1m - 1m 20cm kõrguse pühast
või hallist graniidist tulv, 45-60
cm lai ja umbes 10cm paks,
mille ülemine ots pealt on kaarev
ümber.

Näitena
umbes 20 korral
vähenduses esitatud.

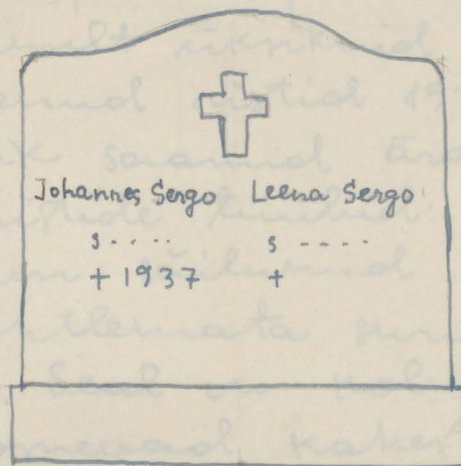
[Faint, mirrored handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

2) Kõrgpoolkülgeladatud liigile kaunis
lähedane on umbes 1 m kõrgune
ja 50 cm laiune mustast graniidist
plaat, mille eriküljel, mis viitab
lühematul leialule kuldpiri. Selle
alla on maetud Liina Leming,
surnud aastal 1921.

3) Punast graniidist saunas
160 cm kõrgel, alt ~ 50 cm kõrguselt aluselt
85 cm lai ~ 18 cm paks. Saunas
eriküljel klaasial kaadum näofilt,
nimi ja surnuaasta:

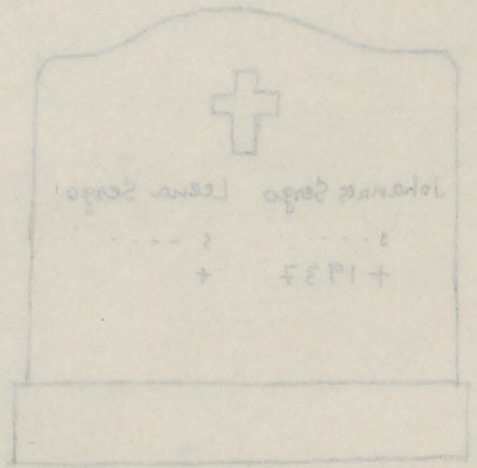

4) Punasest graniidist sammas 120 cm lai ja 120 cm kõrge, mis moodustab erisest alumises osas veidi laiema aluse ja ülerval väikese kumeruse keskel. Selle alla on aastal 1937 maetud Johannes Sergo.

hoetud sammas arvavad kõik surmaia idapoolses, enemas otsas. Neil sammastel leiduvad surmaas-
tate arvud on kõik hilisemad ja 1920- st.

Handwritten text at the top of the left page, likely bleed-through from the reverse side. It is mostly illegible but appears to contain names and dates.

Handwritten text at the bottom of the left page, also likely bleed-through. It contains several lines of text, including what looks like a date '1857'.

II Puuristid.

Puuriste leidub surmaiajal suhte-
liselt kõige enam. Aga murem
osa neist on siige hiliseol, valdavam
osa pärast-sõjasegseid. Surmaia
vanemas, läänepoolses osas leidub
veel ainult üksikuid ristitikke, kuna
kõdukemad ristid 1937 aasta riigisel
on kõik saanud ära kordatud.

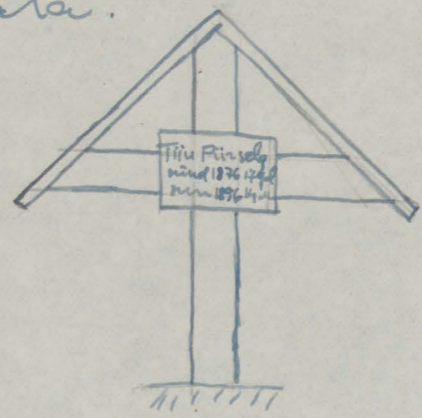
Puuristide tüübid:

1) Väsim säilunud ristitüüpidele
on kahtlemata surmaia läänosas
erinev. Seal on kolm risti, mis
on koomevad kahest neljakandilisest
ristisestatud puust ja ülvalt ülendest
harust kumbagi küljeharu otsani
lihamini laudadelega katusealiliselt
kaetud. Kaks nendest on kirjadele
üks juha laqumemas. Aitel aga
leidub eriküljel tahvel Tiin Piirselg'a

II Püüristid

Püüristid on loomade söömiseks ja joomiseks mõeldud koht. Need on tavaliselt puit- või kivist ehitised, mis on paigutatud loomade elupaikade lähedusse. Püüristid on oluline osa loomade elukeskkonnas, kuna need aitavad neil hoida oma jõudu ja tervist. Püüristid on tavaliselt ehitatud puit- või kivist materjalist. Need on tavaliselt ehitatud loomade elupaikade lähedusse. Püüristid on oluline osa loomade elukeskkonnas, kuna need aitavad neil hoida oma jõudu ja tervist.

ninega ja purnaaastaga 1896. See rüü on ka püüristidest vanim, mille vanust tõelise saab kindlaks määrata.

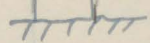
Umber 10 korda vähendatud suurus

2) Väljapaistvaime teiste ristitüüpide hulgas ja võibolla, et ka arukaimad (arvud rüü leidub 200 tümbri) esindatud on rist, mis koosneb kahest neljakandilisest võrdkülgsest ristisestatud puust. Risti kand on seeljuures enamasti kõik ühepikkused. Ristide suurus on seeljuures mitmekesine, alates

40cm kõrgusest kuni 1m 10cm.
Pistikid on kas värvimata või
värvitud - mustaks või valgeks.
Suur osa rüste on täiesti kirjatu.
Enamikul aga on kiri eriküljele
poispunelisse rüste lõigatud. Mõnel
on külge lööduol väike punktsoel
kirjaga. Leidub ka ürikuid rüste,
millel on pakkest edel nimega,
mis paigutatud raariv rüste klaasi
alla. Aastarave leidub ainult
ürikuid ristikel ja needki on
pea eranditult pärast sõjajärgsed.
Väsim aastarave, mis asetses ristikel
vastu rünnakia vanemat osa, mida
läks nõnda kindlaks teha, oli 1914.
ürikuid aastaraventa rüste võib ju
olla turduvalt vanemaid. Pärast
vanu ristikki ei ole, kuna 1937 aasta
suvel on rünnakiaalt ära konstatatud
kõik lagunenud ning koolunud ristikel.

Kõrgemal, pükipuud valjuures ei ole ka üldiselt valjakandilised vaid ainult eestajest voolatuna kordkorralt laenuks, küljelt õhmas

KARL MAALMEISTER

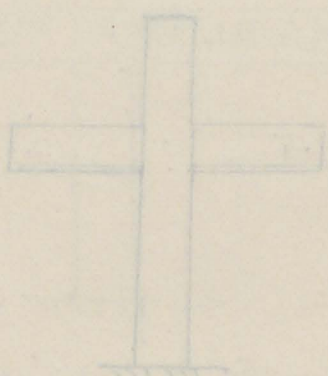
Kõide harilikult ristiga 15 korda vähesem

Sagedaimini erinev puurist umbes 10 korda vähendatud.

3) Harilik puurist. Harilikke puurite erinev mitmeneguses suures ja mitmenegusel kujul. Osa niste ligirehki etalkirjeldatud tüübile, kusjuures risti põõpud on märksa lühem puurist ja arstoh puurid kerkohast märksa

...kõrgusel, ristitud, kogu...
...ole ka...
...mitte...
...kõrgusel...

...kõrgusel...
...mitte...

...kõrgusel...
...mitte...
...kõrgusel...
...mitte...
...kõrgusel...
...mitte...
...kõrgusel...
...mitte...

talvelikesel - riste lõigatud või
põletatud. Ristid on kõik hõlised.
Värvajamisel leidub aartamane
on 1917. Osa riste muudugi, mis
on aartamane, võivad vanemad
olla.

Risti kõrguse, harude asetuse ja
omavahelise nihete poolest saadakse
kui harude laiuse ja paksuse
poolest on need ristid kaunis mitme
keriseid. - Mõnel ristil leidub ka
vaskplaate kirjadeks.

4) leidub ka ürikuid riste, mis
oma välise kuju poolest interjood
alusle asetatud kiviriste dek sambaid.

Siirjures näitena
antud rist 20 korda
võrredatest aartast
1925-vaskplaadiga
eriküljel. - Valgeks värvit.

Neid, selle tüüpiidise puurste, oli leida ainult kolm. Nende ristide ülemine osa sarnaneb eelpool kirjeldatud hari-
likule ristile. Alumises osas on aga ristipaksune või veidi paksem alus ühest tükist risti punktuga, mis eriküljest vaadates on tunduvalt laiem risti harust ja jätab mulje nagu moodustaks enesest ristile mingi massiivse aluse.

Kogu näha, on säilinud puur-
ristid pärit kõik hilisest ajast.
Ja neid leidsid, väljavaratud 3
nr. 1 all kirjeldatud ja mõned
võrandsid nr 2 ell kirjeldatud, mille-
sid eraldi ka surmaia vanemas,
täärepoolses osas, ainult surmaia
idapoolses osas, kus enamik hõlju
on pärast- Võjasaegsed. Seega on
need puuristid ka üha hilised. Väe-
mad ristid on hõjuvad.

III Raudristid.

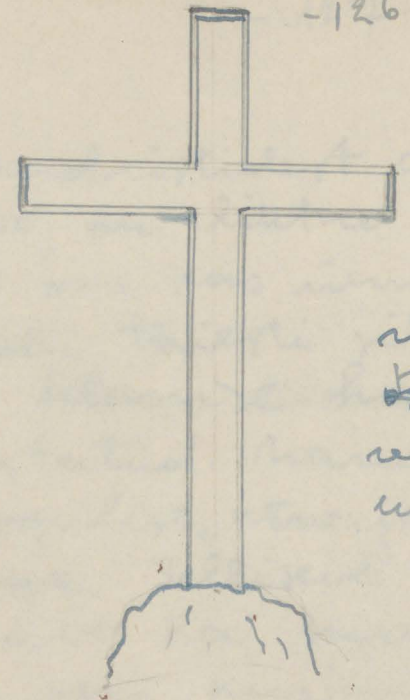
Raudristidest, millest eranditult kõik asetuvad muremal või väiksemal kivialusel, paistavad ribma ührikud ristikujud, millest mõige hilisemate aastarvude kõrgel leidub ka vanemaid aastarve.

1) Lihtne raudrist, mille harudel seavad on vähe kõrgemad kerkimist osast. Selliseid riste võib ehk üldse summasis leida 20 tüüpi, millest enamik on ümra hiliseid. Kuid seda tüüpi on ka kiriku läheduses ehk kirjelatud raudrist, mis on üldse vanim raudristidest-hilisema summaaruga 1816, mis ühtlasi on üldse mõigil kama-märkide liikidel leiduvatest aastarvudest vanimaks.

III Põlvkond

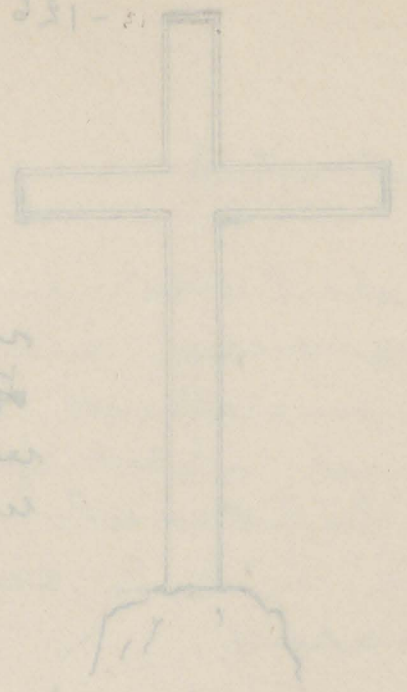
Handwritten notes on the left page, including the title 'III Põlvkond' and several lines of text.

Handwritten notes on the left page, continuing the text from the previous section.

Handwritten notes next to the cross sketch, describing its location and features.

Main handwritten text on the right page, providing a detailed description of the cross and its surroundings.

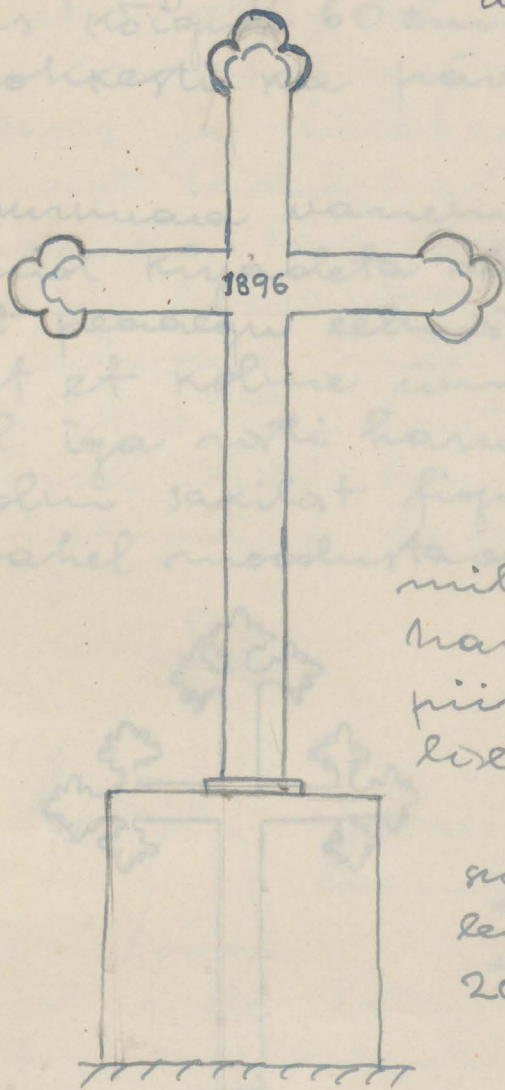

Handwritten notes in Estonian, partially obscured by the cross drawing. The text is faint and difficult to read.

Handwritten notes in Estonian, continuing from the left page. The text is very faint and mostly illegible due to fading and bleed-through.

2) Raudristidest aruakaim (aruult liigi 100) on lihtne raudrist, mille seemed on kas ümarad, kõrgema äärega või täiesti siledad ja mille kolme külje vahel hõõrd otsad on kaardtatud nendest vähe laiemad kolmepilise, kõverjoonega piiratud, piiraga. Selliseid ristid leidub kaard aruakalt ka surnuaia lääne-poolses osas, kusjuures domineerivad aastavahend 1880-1905. Selle tüüpi ristid leiduvad aga ka mõõdukas sajandi Hiiumaa praosti Georg Friedrich Tognatise haual (+1865) ja tema perekonnaliikmete haualadel, kokku 5 risti, mis pärin mõõdukas sajandi keskelt ja on saksakeelsete kirjasõega. Üks selle tüüpi rist on raudrist, 2 meetrit kõrge neljakandilisel 70x70x70 cm kivialusel leedul

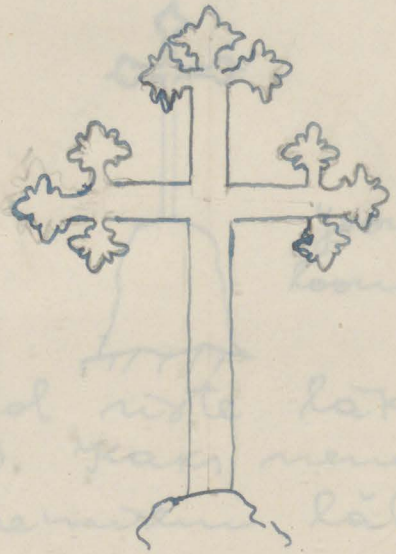
surmaia keskel väikese kiriku
 otsas - just surmaia keskel ja
 see surmaia põiktee ristumiskohal,
 aastavahel 1896

hiktne raudrist,
 mille kolme ülemise
 kranu otsad on
 piiratud kolmeeropi-
 lise kõverjoonega.
 Yoonisel ehitatud
 surmaia keskel
 leidus nurk
 20 korda vähenetatult.

Ristid on enamikus ristitud ja
 on valdavas enamikus varustatud
 kirjadelega ja aastanumbridega. Nende
 suurus kõigile 60 cm ja 2 m vahel.
 On rohkesti ka püst-ristidega
 ristid.

3) Suurimad vanemas osas leidub
 üheksa kirjadega ristid, mis on
 kujult peaaegu sarnased, ainult et kolme ümber kümme
 asemel iga ristil haru otsas on kolm
 seal kolm sakilist figuurid, mis
 omavahel moodustavad ristid.

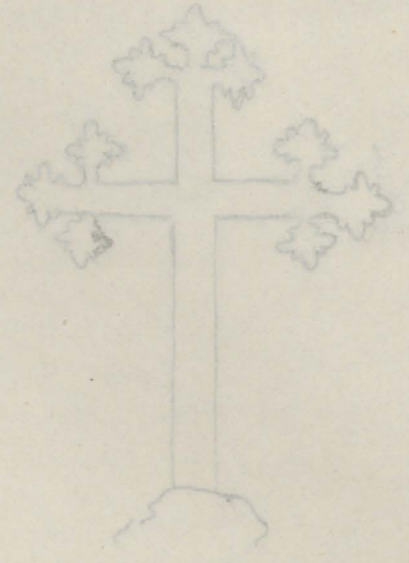

Näide üheksa-
 kirjade ristitüübist
 umbes 20 korda vähenenud

Selleid ristid on harva
 täna. 3. Kõige suurem on peaaegu
 laugimise lähil röövetamisel

Et üksikud nendest ristidest
on tulesti roostetanud, see lubah
oleksid nende suurt vanust. Paar-
kolm suurt rüütelidest risti
erineb ka suurima idapoolses osas,
mustaks ja hõbehalliks värvitud,
mil neid leidub aastarw 1924.

Suurima läänepoolses leidub veel
üksikud isäralikke ristitüüpe, mis
ka kuuluvad mõeldumol rajandisse.
4) Lihtne ^{väike} raudrist kõrgemal
kivialusel. Risti harude otsas erineb
nõlamekujuline laiend.

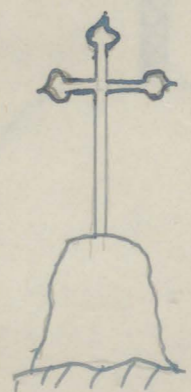

Sellised riste läks Korola kirkollaks
teha 3. Neaks nendest on peaaegu
laagrenudeni läli roostetanud.

Et üksikud nendest ristidest
on tulesti roostetanud, see lubah
oleksid nende suurt vanust. Paar-
kolm suurt rüütelidest risti
erineb ka suurima idapoolses osas,
mustaks ja hõbehalliks värvitud,
mil neid leidub aastarw 1924.

Suurima läänepoolses leidub veel
üksikud isäralikke ristitüüpe, mis
ka kuuluvad mõeldumol rajandisse.

4) Lihtne ^{väike} raudrist kõrgemal
kivialusel. Risti harude otsas erineb
nõlamekujuline laiend.

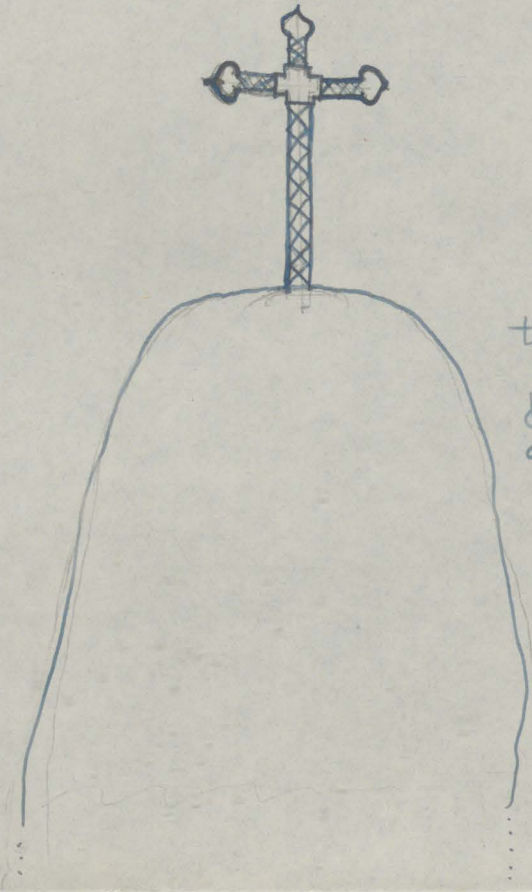

Sellised riste läks Korola kirkollaks
teha 3. Neaks nendest on peaaegu
laagrenudeni läli roostetanud.

Rist, mille moodu-
tel raudst saam
a raudst saam
joonis umbes 20 Korola
kõnnukust nunnust vähe

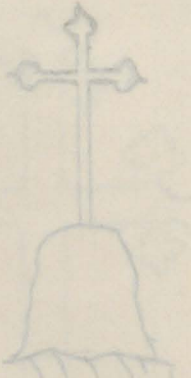
5) Välistükijult eelmisega sarnane
 kuid mitte massiivset rauast vaid
 õhulise, kombineeritud struktuuriga
 on 60cm kõrgune ja 30cm laiune
 rist, mis asetseb vana purnu
 lääheservas 140cm kõrguse raud-
 kivi otsas. Ristil leidub väike risti-
 kujuline vaskplaat millel seisab
 nimi Ed. v. Flaeks ja purnuasta
 1868.

5) Välistükijult eelmisega sarnane
 kuid mitte massiivset rauast vaid
 õhulise, kombineeritud struktuuriga
 on 60cm kõrgune ja 30cm laiune
 rist, mis asetseb vana purnu
 lääheservas 140cm kõrguse raud-
 kivi otsas. Ristil leidub väike risti-
 kujuline vaskplaat millel seisab
 nimi Ed. v. Flaeks ja purnuasta
 1868.

Rist, mille moodus-
 talu rauast raam
 ja raami vahel
 asetsev muduline
 rauast võrestik.
 vahendatud mud-
 viisteist korda.

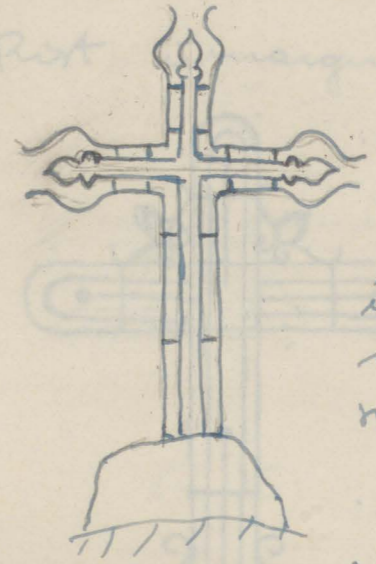
5) Välistükijult eelmisega sarnane
 kuid mitte massiivset rauast vaid
 õhulise, kombineeritud struktuuriga
 on 60cm kõrgune ja 30cm laiune
 rist, mis asetseb vana purnu
 lääheservas 140cm kõrguse raud-
 kivi otsas. Ristil leidub väike risti-
 kujuline vaskplaat millel seisab
 nimi Ed. v. Flaeks ja purnuasta
 1868.

Selle tüüpi liivide leidude summaalselt, mis ja vanas osas kokku umbes 10 tükk, kirjumes ülejäänud rütid on kõik sellest hilisemad, mõned kaevolevaste rajandusse kuuluvad. Ka on teised rütid suuremad (100-140 cm kõrged) ja asetuvad maadalanatel alustel.

6) Vanal summaalselt leidub mõningaid rütid, mis koosnevad kahest rütiastatud raudlatist, kirjumes rüti haude otsad on olnud saakujulised. Rüti haud on ümbritsetud igast küljest peenema raudlatiga kinnitatud igast haust 2-st kohast rüti kammude osa külge ja alles otsade kohalt paemutatud laiemale. Osa nendest rütidest on varustatud vaskplaatidega ja nendel leidumate kirjudega, osa on ilma kirjuta

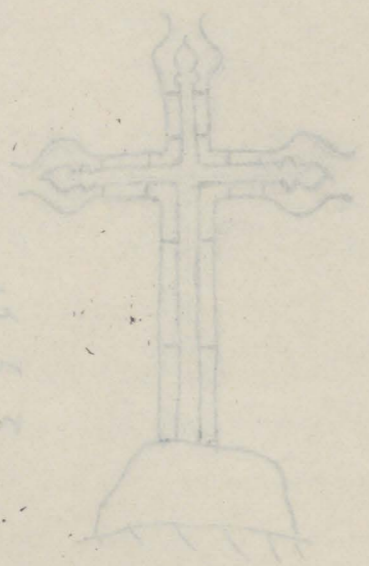
Suurmaia meenas osas leidub ka
 rikkumist sellekohalike riide, millest
 suurem osa on värvitud hõbedaseks
 ja neidest mõned on õige lihtsad.
 Täna suurmaiaid leiduvad riided
 on mustad, siiski neist leidub
 värvitud 1891.

7) Ret...
 yoonisel eritatud
 ülalkirjelatud
 rititiip on normaalselt
 suurest ~ 20 korda vähenenud.

ülalkirjelatud rititiipe erineb
 veel suurmaial, kus pea erandi-
 tulst kõik erinevad riided on
 moodunud sajandilise muudatuse

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

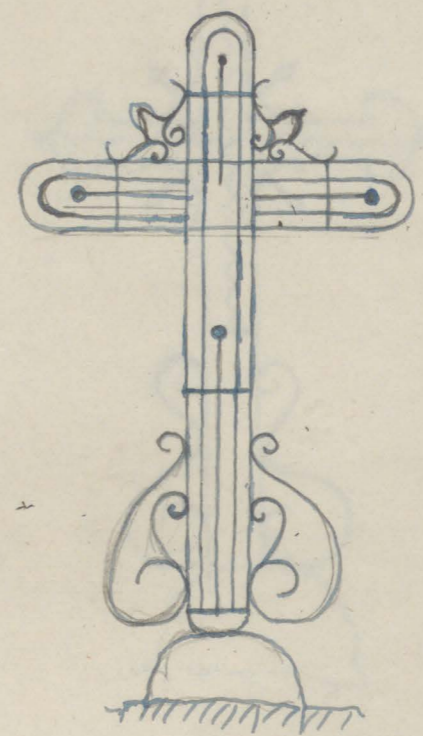

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Uuel surmaisel leiakub sellest
veel siia rohkesti muid rüütupe,
mis kõik on peale punkt 1-4
all kirjeldatud, milleid ka enne
uuel surmaisel ja mis on massiiv-
set rauda, ühikuid raudloaest
kombineeritud ja shulised.

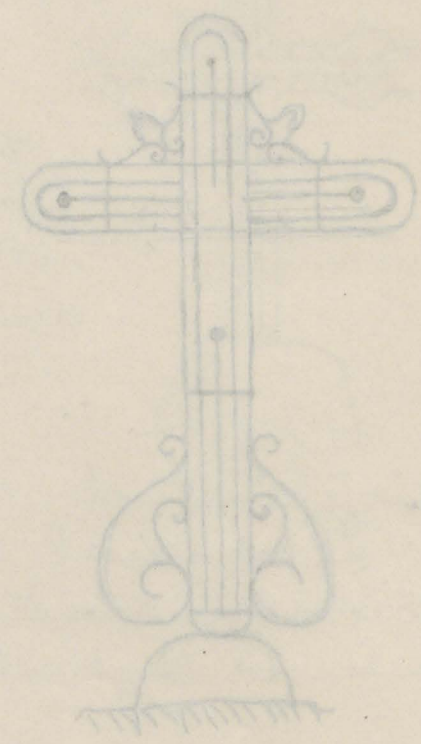
7) Rõu ümaruget raudlatist;

Selleid rüütu
leidub umbes
1m - 1,6 m
rõugetes, on
enamasti hõbe-
hallid, mõned
mustad. Enamik
rõugete rüütu
on vanatüüpi
võrpladiga
rüütu rüütu.

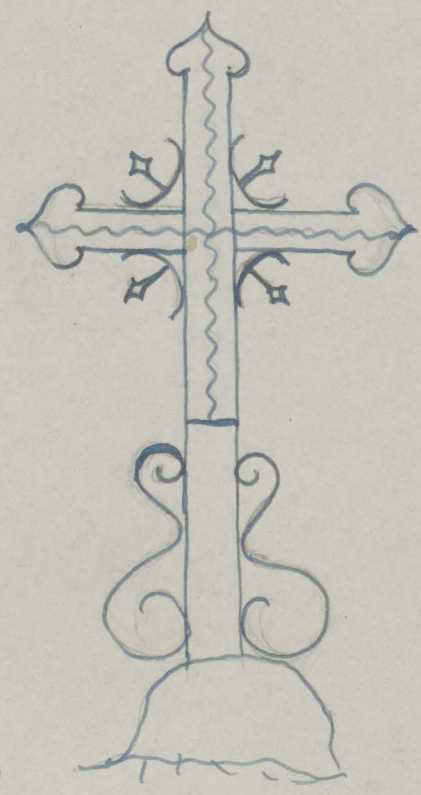
Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

Handwritten text, possibly a title or description for the drawing below.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

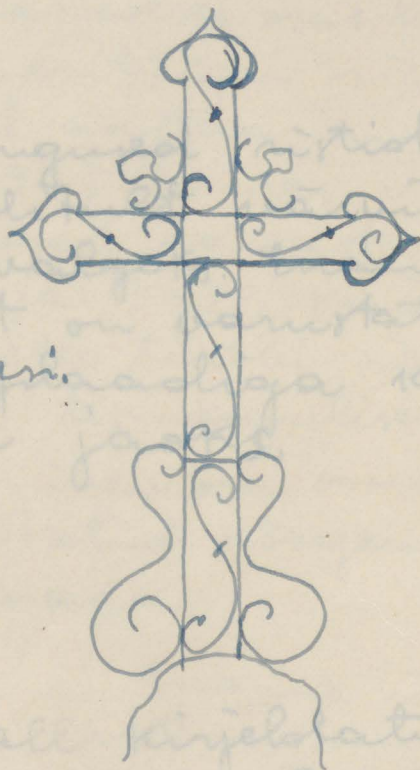
8) Kruus (umbes 1,5-2 cm laiusest) raudplaadi ribadest rist (risti raam), mille sees veel kruusast raudplaadi ribast või 2 kordsest traadist viidistatud ristiga harnalega fiksi jookvaadilistised. Risti harnad otsadelt on praemitatud kolmekeeliliseks.

Kruusid neid riste on mustad, mõned ka hõbedalilled. Suurem osa on vanaaegsed plaadilegatskirja jaoks. Suurus hõlpsalt

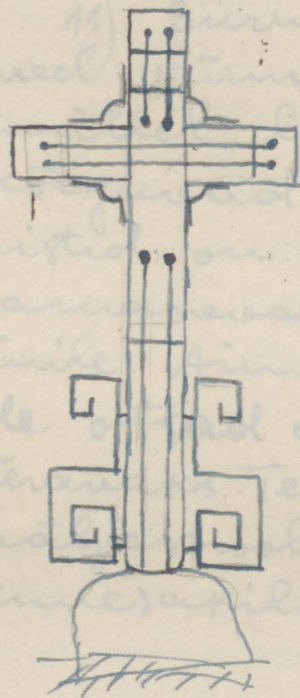
9) Yhtäsatetä raudplaadiriikadelt
 ristit raami kujult samanev eel-
 pool kirjeldatule. Raami sees aga
 arvoad samamugusest plaadist
 kapisarana-kujulised ilustised.

Meidki ristit
 leidule nii
 musta kui
 ka valgeid, hõbedani.

Puustide 7-10 all kirjeldatud
 põhitüübid on need, millele vastavad
 ristit leidule sarnanev meenar osas.
 Meidki on ristitüüpe ristitüüpe

10) Neljakandilisest või ümarguet raudlatist rist, mille raami sees armuad kaunistustena samanguet raudast pulgad.

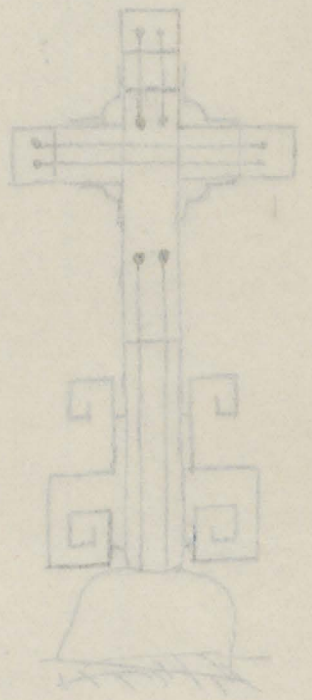
Seengused ristid on eranditult värvitud hõbevalgeks. Enamik neist on varustatud metallplaadiga kiskel kirja jaoks.

Punktide 7-10 all kirjeldatud põhitüübid on need, millele vastavaid riste leidub surnuaia muinas osas. Muudugi on ristikute ristide ehitus

Hande omandel
leiduvad paastud
ammuti pui kistid
leiduvad tahel on
müstid.

Handwritten text at the top of page 137, partially illegible.

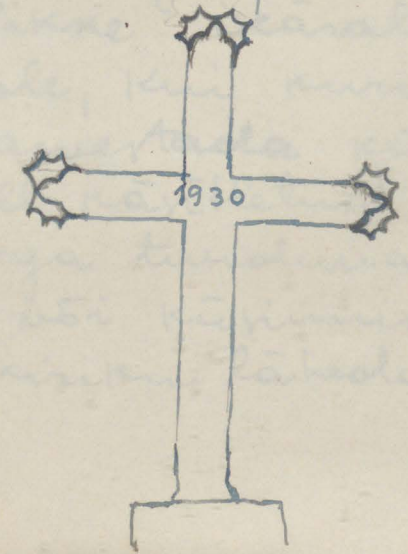
Handwritten text on the left side of page 137, partially illegible.

Handwritten text at the bottom of page 137, partially illegible.

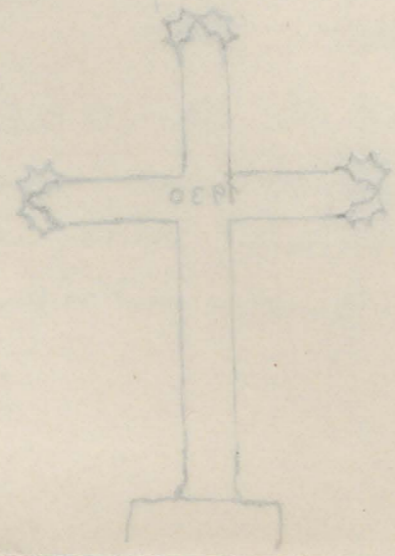
eriti ilustuste osas teatavalt piires
vaieruv, kuid põhitiividil kõigil
ristidel jäävad alles, nagu need
on selpool kirjeldatud.

11) Surmaia idapoolses osas leidub
veel kümnekond eritiüpi risti,
millel leiduvad aartaanend
kõiguvad 1912-1935 piires. Need
ristid on massivesest raud, ülalvõet
sarnanevad n. 2 ja 3 all kirjela-
tule. Ainsult et selle tüübi ristiharu-
de otsad lähevad tipukujulise-
teravaks. Teravaksminev osa on aga
väljaspoolt ümbritsetud kõrgema
kunesakilise pinnaga.

Erandid sellest
rõste on mustad.
Kuid leidub ka
hõbehalle, millel
suis servad ja
nande otsadel
leiduvad kaunistused
sarnuti kui ristil
leiduvad tahed on
mustad.

Faint, illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible handwritten text located below the cross drawing.

Ülal kirjeldatud raudristid asetsevad pea eranditult mitmenurgusel kas ruumel või väiksematel kiivialustel. Leidub ka küll mõningaid tsemmentalusid, enamasti siis kui hana kalmuküngas on tsemmentkast. Ja üldiselt, peale ühikute erandite, määrused raudristide ulatuses tagasi kaugemale minevikku kui kombinatsioon raudristid.

XXIII. Kas on haanamärkeid hulgas künnooneid, misnuguseid ja mis ajast? Kas on niisuguse kohalike isäraldusi?

Pole, kui künnoonide alla mitte arvestada küsimuses XX p. 2 ja 9 all käsitatud praeguse õigekirja reeglitega tunduvalt vastalus olevaid kirju või küsimuses XVII p. 3 käsitletud risti kiriku lähedal. Samuti võiks

siinkohal viijata elmise küsimuse
III osas p 5 all kirjeldatud ristile,
milline asetseb maast 140 cm
kõrguse õige haublasekujulise
loomuliku loodusliku kivi otsas.
Kivi on sellepärast haublane,
et on oma kõrguse juures kõigest
umbes 90 cm alt lai ja ~ 60-70
cm paks, kuid sealjuures veel
väga korrapärane otseki valatud.
Ristil asetseval plaadil leidub
kivi.

Eol. v. Kaeeks

geb. 1848 gest. 1868.

XXIV Kas on midagi veel haudu
ja hauakirju kihelkonnas, kus
ja misugused (perikondlikud matuse-
paigad õjahanad, kooljatehanad,
kalmed, kivikangrud, katkikalmed,
teadlastevad ehk aruataavad vanad
hanad ehk matusekohad kihelkonnas
üldse)? - Pole mingisuguseid andmeid,
et seemguseid üldse oleks olnud.

XXV Kas on vanade kirikute ja kabelite asendeid, olgu katoliku või luteruse usu ajast ja mis on seal näha või mis neist teatakse?

Puuduvaad.

XXVI. Lõppüksed on leiduvad vanad pitserial, mis kiri ja kuju neil on? Kas on mõned vanad plaanid või raated kirikutest, abikirikutest, kabelitest ja nende sees olevatest ajadest ja mis ajast nad on?

Vanemad pitserial on pärit aastast enne 1864. Need on nagu meiegi pitserial käepidemega, ainult et meie pitserialite qummit tähti asendab siin väljalõigatud messing. Seerüksed pitserialid on kolm.

1) Läänemaa saarte praostkonna pitsat, ümbermõõd 2,8 cm lähi mõõda. Pitsati keskel leidub rosti kujutis,

[Faint, mostly illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

mille keskkohal, iga kaardepaari
vahel leidub 5 risti keskkohata
sünnupeat lühikest joont. Pitsati
äärel kahe ringikujulise joone-kes-
mise ja välimise-vahele leidub
kiri: SIEG. b. PROPSTES IN. D.
INSULARWIECK.

2) Samanaguine pitsat, keina
kirikumõisa poltsei oma.

Pitsati lälimõõt on 30 mm.
Sellele leidub keskel kirikumõis
ja äärel, kespool välimist piiravat
joont kiri: S. D. GUTSPOLIZEI
D. INS. PASTORATS KEINIS

insultarwick
Kini: SIEG. B. PROPOSTES W.D.
võrre ja lähimõõdule leidub
aärel kere ringikujulise joone-
võrdumist lühikest joont. Pitsat
võrdel leidub 2 risti kerketala
mille kerketal, ja karmalepaan

X
2 1/2

D. INS. PASTORATS KEINIS
Joont Kini: S. D. GNTSPOLISEI
ja aärel, keppaal välimust pinnast
Sellel leidub kerkel kirikukujulise
Pitsati lähimõõdu 200 mm.
Kinnimõõdu faldat oma
2) Sommarvõrdumise faldat, teine

3) 26 mm lähimõõduga Keina
kiriku pitsat.

Pitsati kerkel leidub märk, mis
kujutal lahvilõõdul raamatut ja
selle taga ~~arvut~~. Pitsati värsel
aärel, värsel ringjoonest seespool
leidub kiri: S: DER ST: MARTINI-
KIRCHE ZU KEINIS.

Gummipitsateid

leidub koguduses - emiseiseiseuse-
aegseid (nõonkeelseid) 4 ja iseseiseuse-
aegseid (estikeelseid) 3.

Kuna veel isegi 1906 aasta
inventariumis on gummitemp-
leid loetletud ainult üks vene-
keelne, siis, kui võrrelda nende andmete

tõepäramust, peale arvama et üle-
jäänd 2 venekeelset ja üks saksa-
keelne jummitempel on hilisemad
1906 aastast.

Nendest neljast pitsatist kaks
on koguduse kirjanahetuse murga-
pitsatid, üks vene, teine saksa-
keelne.

M. d. J.

EVANG.-LUTHERISCHES
Pfarramt zu KEINIS
in Estland.

19.....

Address per Dago-Keinis.

M. B. Д.

ЕВАНГЕЛ.-ЛЮТЕРАНСКАЯ
ЦЕРКОВЬ
ПРИХОДА КЕЙНИСЪ.

19.....

Дого-Кейнисъ, Эстл. губ.

Hililine meist venekeelset on varasem
aastast 1906, pole teada.

tõepärast, peale avama et üle-
jäänd 2 venekeelset ja üks saksa-
keelne gummitempel on hilisemad
1906 aastast.

Nendest neljast pitsatist kaks
on koguduse kirjavahetuse murga-
pitsatid, üks vene, teine saksa-
keelne.

M. d. J.

M. B. D.

Kaks ülejäänut on ümarused
ja venekeelsed

Hilise neist venekeelsest on varasem
aastast 1906, pole teada.

Teieinuseaegsed pitsatid on
järgmised:

Keina So.-Lut. usu kog.
perekonnaseisuaetnik-vaimalik,

+

E.E.L.K.
KEINA KOGUDUSE
ÕPETAJA
PEREKONNASEISUAETNIK

"..... 193 a.

Nr.
Keina.

Vaan plaane kiriku kohta samuti
kui plaane üldse pole teada. Tõsi,
kõigis muemais inventaarimised
on koostatud 1892 aastal valmistat-
tud kirikunõuda maa ja metsa
kaarte ühes kirjeldustega. Need
kaarte aga pole. 23. mail 1908 aasta
leidluse aga kiri arhiivis, milles
vastavate järelpärimuste peale
testatakse kohalikule õpetajale,
et metsakaart asuval laadil
ülenkirikueksisja arhiivis (in Archiv
des Wiesbaden Oberkirchenrathes Amts).

XXVII Missisuline on kirikuarhiivis kõige vanem kirjalik materjal ja mis ajast ta on? Kas on kirikuarhiivist teadupäraseid dokumente mujale viidud?

Vanimaks kirjalikuks dokumendiks arhiivis on kroonika, mille on alustanud kaaspõlvõpetaja Hennicus Lindemannus. Kroonika esialgne kiri on vahvistatud rootsi kuningaga poolt saadetud David Dubberchi 1596. a. viisitatsoonis põhjal. Edasi on tehtud vissekandeid hilisemast ajast, mis on eranditult lühikesed mõnerealised märkmed, ühe või teise õpetaja ametivõetu kohta. Nii on vissekandeid teinud 16. II 1682

Otto Tundeg
4. VIII 1734 Samuel Tunder
24. VIII 1747 W. F. Tunder
1758 Otto Tundeg

Durch den Erwürdigen Hochachtbaren und
 woladartem Herrn Davidem Dublerdium
 Honial Majtt: zu Salmeden etc: dieses
 Fürstenthums Chestern verordneten Kirch-
 visitatoren Anno 1596 Anasferti.

De gett: Inuestus einen hin
 terlassenen Kirchenprotocoll mit
 Allern: leirre der obgemelten Kirchspiels
 eingepfartern zu guter nachrichtung
 niederumb geschrie-
 ben, durch
 Mich:

M. HENRICH Lindellannum
 Pastorem Kaptsalensem.

Naqu näha, kroonika enese kirjita-
 mise nega fole märgitud.

Järgnevad järgmistel lehekülge-
 del kroonika ülikud allaoad.

De ecclesiae Fundatione.

Selle all on taldud, et Bischof Johan Decius - (Lehol, Kapsal, Wiecke) olewat keina kaiku antamud ja rajamud (fundit und gestiftet).

De ecclesiae Redibus

Von kirchen Pauen und Landen

Kirchen Parren

Von kirchen Herrschlegen

Von Hölzunge

Von Kirchengerathe

Sellest osast lääs vaeen korda

lugeda, et kirikul olund 2 Kella- (Glocken - 2)

Pastoren Gerechtigkeit

Vom Opfer

Von Begräbniß der Toten

Von Hüster

Von der kirchen Provision

Forma des Leyder so die Kirchen

vormünder. Vom Amkte der kirchen

Vormünder,

järgrevad eelpoolloetud lidandil.

Raamatute kõige erinevat leheküljel, tiitelere see leidub märke:

Prood in yud nupremi

Consist. xpell: d. a 5 Januaru
1760

Raamatute formaat on ligikaudu 20 x 16 cm ja on köidetud punasena sametisse. Lehekülgede arv on 250 ümber, millest umbes 100 on tead kirjutatud.

Yhas on dokumente teadu-pärasit mujale viidud?

10. augustil 1911 a. on uherka vanemad personaal- ja ameti-talituste raamatute lertimkousi-tooriumi klerikohard mõnolmisel

Paamatu kirjeldused
tühtelised ja lühikesed kirjed

Paamatu kirjeldused

Paamatu kirjeldused
0251

Paamatu kirjeldused
0252

Paamatu kirjeldused

(Kiri 27. aprillist 1911 - inventariumite
kausta vahel) üle antud reetima
ruutkonna arhiivi.

Peale selle on toimunud üldand-
misi E. V. Kõhtu- ja Siemendteeriumi
Administratiivosakonna seerija 9/IV-
1929 nr 3421 põhjal Gleira II rajooni
Kostaablile Anton Salule endise
perekonaseisu- ja aktiraamatuid
32 numbril all ja 16 aprillil 1929 a
ja 30. mail 1929 aastal 7 numbril
all õpetaja Keerigi poolt. Tegelikult
on need raamatud, mis üldand-
mise aktides arvatud koguduse
arhiivi koosseisust kustutatud,
siiski arhiivis olemas, teadmata
millal tagasi toodud

Siiski kuulub koguduse arhiivist
hulk materjali, millest teadmata,
suhur see saanud.

XXVIII Praeguse Kirikuarhiivi
 minerini liikide järele ja liigid
 aastate järele. Haruldased dokumendid,
 ka haruldased trükitud raamatud
 tulevad eriti nimetada, nii näiteks
 kõik vintatsoonid protokollid aastate
 järele, kirikukroonikad ja muud
 samased, ära tähelepanes, kes vint-
 tatsoonid toime pani, kes kroonika
 kirjutas ja mis ajal.

I Personaalraamatud.

		Märte nr	
1)	1836 - 1843 -	Yleina kihelkond	<u>I</u>
2)	1844 - 1853 -	Yleina	<u>IV</u>
3)	1844 - 1853 -	Eumaste	<u>II</u>
4)	1854 - 1863 -	Eumaste	<u>VII</u>
5)	1854 - 1863 -	Yleina	<u>V</u>
6)	1854 - 1863 -	Vainula, Andma, Orjaku, Kassar	<u>VI</u>
7)	1864 - 1870 -	Keina, Selja, Putkaste	<u>VIII</u>
8)	1864 - 1870	Eumaste	<u>III</u>
9)	1864 -	Yhassari	<u>IX</u>

- 10) 1874-83 - kaheksa köites
- 11) 1883-1908 - kaheksa köites
- 12) 1909-1918 - valdade järgi

13) veel üks pers. raamat 1888-1899 - XVII

Yksnes personaalraamatut, mis inventaariumed loetletud, on jäljeltatud raamatud. Need on personaalraamatud a 1823-1828 ja 1829-1835.

Niikski personaalraamatut enne aastat 1823 on antud 10. aug 1911 antud üle Tartu Riiklikule arhiivile.

II Ristitute nimekirjad.

- 1) 1834-42
- 2) 1843-54
- 3) 1876-94 + 1918a
- 4) 1892-1917 - venekeelne
- 5) 1917/IX - 1929/I (1918a fündul vahelt)

- 10) 1874-83 - Kõrge kate
- 11) 1885-1908 - Kõrge kate
- 12) 1909-1918 - Kõrge kate

tabutõn kirjandus

XVII - 1888-1899

1891-1898 ja 1899-1908
 1909-1918 ja 1919-1928
 1929-1938 ja 1939-1948
 1949-1958 ja 1959-1968
 1969-1978 ja 1979-1988
 1989-1998 ja 1999-2008
 2009-2018 ja 2019-2028

II Kirjanduse nimekirjad

- 1) 1874-83
- 2) 1885-1908
- 3) 1876-83 + 1918
- 4) 1892-1924 (1918a pöördul)
- 5) 1924/XII-1926
- 6) 1927-31
- 7) 1932-36

- 6) Pristimise raamat alates a. 1932
- 7) Sünniregister alates a. 1927
- 8) ~~Arhiv~~ loetelud 1855-1871 aasta sünniraamat pöördul 1872-1875 aasta sünniraamatu kohta, mis saanti pöördul, pöördul ja inventarimeis igapäevast teadet.

III Matmiste nimekirjad

- 1) 1834 - 1848
- 2) 1849 - 1876
- 3) 1876 - 1894 + 1918a
- 4) 1892 - 1924 (1918a pöördul)
- 5) 1924/XII - 1926
- 6) Perik. s. am sünniregister 1927a peale
- 7) Matmiste raamat 1931aastast.

1) Kirjainkirje alates 1913
 2) Kirjainkirje alates 1917
 3) Kirjainkirje alates 1878-1879
 4) Kirjainkirje alates 1878-1879
 5) Kirjainkirje alates 1878-1879
 6) Kirjainkirje alates 1878-1879
 7) Kirjainkirje alates 1878-1879
 8) Kirjainkirje alates 1878-1879
 9) Kirjainkirje alates 1878-1879
 10) Kirjainkirje alates 1878-1879

III Alustuste nimekirjad

- 1) 1878 - 1879
- 2) 1879 - 1880
- 3) 1880 - 1881
- 4) 1881 - 1882
- 5) 1882 - 1883
- 6) 1883 - 1884
- 7) 1884 - 1885
- 8) 1885 - 1886
- 9) 1886 - 1887
- 10) 1887 - 1888

IV Konfirmeeritute nimekirjad

- 1) 1834-1854 - Samas raamatus mahakulutatute nimekirjad 1833/XI - 1854 ja laulatute nimekirjad 1834-1848
- 2) 1855-1891 (1918)
- 3) 1892-1936/5.IV - ilma 1918a.
- 4) märkumik aastast 1935.

V Alustuste nimekirjad

- 1) 1849 - 1891 (1918)
- 2) 1854 - 1891 (1918)
- 3) 1892 - 1926
- 4) 1892 - 1926; 1927 - 1931
- 5) Alustusekirje alates 6.II 1927
- 6) Kirjelduse, kuulutuse ja laulatuse raamat alates 31.XII 1932.

VI Kommunikantide nimekirjad

- 1) 1820 - 1828 - ~~Zumarte~~ - küla- ja perekonnakirjad
- 2) 1822 - Keina - küla- ja perekonnakirjad
- 3) 1829 - 1835 - Keina - " - "

- registreerimise järgena
4)	1834 -	Keina	
5)	1837	1835-1836	
6)	1838		
7)	1839		
8)	1842		19) 1860
9)	1843-44		20) 1861
10)	1846-1848		21) 1862
11)	1848-1849		22) 1863
12)	1850		24) 1867
13)	1851-1852		25) 1871-1891
14)	1854-1855		26) 1892-1925
15)	1856		27) 1925-1932
16)	1857		
17)	1858		
18)	1859		
- Peale selle armulana -
 junalateenuste loetelu
 1871-1891

VII Sissetulnud kirjade registrid.

- 1) 1818-1843 a sissetulnud kirjad
 mis registreeritud
- 2) 1845-1866
- 3) 1867-1880
- 4) 1850-1882

- 5) 1880 - 1899
- 6) 1899 - 1907
- 7) 1893 - 1924
- 8) 1907 - 1926
- 9) 1927 - 1935
- 10) 1935 -

Peale koguduse kirjanduse registre

- 11) 1851 - 1879 - kirikueestseija (kirkusevõtte) müüri
- 12) 1880 - 1885

Sissetulnud kirjad -

- 13) Amelikkude kirjade kogu 1850 - 1903 - aastate kaupa kokku võttes
- 14) 1920 - 1924 - aastate kaupa
- 15) 1935 - 1937 ühes kaustas.

VIII Muusikatoimik - ringkirjade

Koostate kogud

- 1) 1727 - 1783 - kog. õpetajale
- 2) 1728 - 1747 - praostile
- 3) 1819 - 1931 - õpetajale
- 4) 1832 - 1861 - " -

1783 - 1814, mis inventaariume loet-
letud, püüdu.

1880-1881 }
 1881-1882 }
 1882-1883 }
 1883-1884 }
 1884-1885 }
 1885-1886 }
 1886-1887 }
 1887-1888 }
 1888-1889 }
 1889-1890 }

1891-1892 }
 1892-1893 }
 1893-1894 }
 1894-1895 }
 1895-1896 }
 1896-1897 }
 1897-1898 }
 1898-1899 }
 1899-1900 }

1901-1902 }
 1902-1903 }
 1903-1904 }
 1904-1905 }
 1905-1906 }
 1906-1907 }
 1907-1908 }
 1908-1909 }
 1909-1910 }

VII Kassa- ja säästokirjasto

1911-1912 }
 1912-1913 }
 1913-1914 }
 1914-1915 }
 1915-1916 }
 1916-1917 }
 1917-1918 }
 1918-1919 }
 1919-1920 }

1921-1922 }
 1922-1923 }
 1923-1924 }
 1924-1925 }
 1925-1926 }
 1926-1927 }
 1927-1928 }
 1928-1929 }
 1929-1930 }

IX Kassaraamatud.

Kooguluse:

- 1) 1866-1882
- 2) 1882-1892
- 3) 1893-1914
- 4) 1911-1917
- 5) 1891-1900
- 6) 1902-1906
- 7) 1925-1934

osa neist on
müstandil

Peale selle

- 8) 1883(1877)-1920 - Konto-Buch der
Prediger Witwen u. Waisen-Casse
- 9) 1860 - Altkomitee (Kilfkomitee) kassa.
ja
- 10) 1749-1881 koguluse kassa aasta-
aruanded raamat.

11) ja õpetaja lerkede kassa aruanded
aastast 1845-1855; 1855-1862; 1877; 1903;
1910-1914; 1906.

XI Kirjasto

1881-1881

1882-1882

1883-1883

1884-1884

1885-1885

1886-1886

1887-1887

1888-1888

1889-1889

1890-1890

1891-1891

1892-1892

1893-1893

1894-1894

1895-1895

1896-1896

1897-1897

1898-1898

1899-1899

1900-1900

1901-1901

X Kirjasto ja kirjallisuus

- 1) 1845-1854 - Magazin-Buch für das
Meinisch zu Pastoral-Gebiet von 1845-1854
- 2) 1911-1919 - maankokouskirjat
- 3) 1920-1925
- 4) 1935 - kolme esemplaria

XI Kirjasto

- 1) 1817 - 1918
1761-1817, mis inventaariumed
loetlused, pündud

XII Koolikonventide protokollide raamatud

1893 aasta inventaariumid

pealt, 1891 aasta

inventaariumid, erinäh mõningaid

taid 06 aasta inventaarium

Keid pole üheski inventaariumis mainitud.

XIII Inventaariumid.

On olemas inventaariumid
alljärgnevalt aastast.

- 1) 1864 18. nov. - Wold. Schultz'i allkirjaga
- 2) 1876 25. jaan. - " " Kändr. superint.
- 3) 1882 12. sept W. Degenholmi - praost
- 4) 1883 18. sept W. Schultz - Kändr. super.
- 5) 1891 15. sept } allkirjata - Spetaja
- 6) 1906 aug } Plath'i käekirjaga kirjut.
- 7) 1932 27. aug B. Aareandi.

Viiimane on eelviimase korralduse
tõlge.

mis on hilisemais inventaarium

meis (ka 1906 a) ainuühe loetud,

puuduvad.

Nendest inventaariumest on 1864-1883 aasta inventaariumid tehtavad peaaegu võrdselt, 1891 aasta inventaariumis esineb mõningaid täiendusi. 1906 aasta inventaarium sisaldab enesest kõiki eelmisi loetlusi ja on peale selle veel mitmeti täiendatud muusika arhiivis olematu samuti kui teatavate muusikariistade ära märkimisega, mis vahelpeal tarvitusele võetud. Mõja teatavate eseme puhul on selgpool arvestatud inventaariumitega ja ära märgitud varasem inventaarium, milles see on loetletud. Arhiivis osas on võetud aluseks 1906 inventaarium ja täiendatud seda hilisemate leidurite materjali nimetamisega.

Inventaariumeist 3 vanemat

1) 25 apr 1761; 2) 21 mai 1800 ja 3) 28 juuli 1818, mis on hilisemais inventaariumeis (ka 1906 a) aiupärasena loetletud, puuduvad.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher but appears to contain names and dates.

XIV Viitatisiooniprotoollid.

Viitatisiooniprotoollile kui niisuguseid on olemas ainult üks. See on 1908. aasta 8/9 juuniks. Viiteerijaks on olud kindraluperintendent D. Lemm. Juures on olud R. Hirschhausen, Reigi õpetaja, Emma õpetaja Th. Lembeck, G. Baron Pahlen ja kohalik õpetaja - praost P. Plath.

Kirjused on antud pastorisõnu, tema töö ja tegevuse, samuti kui korti, nõuandurite ja ütlise kooguduse elu kohta, mis ^{üldiselt} lühikeses oleval korras kõigiti. Konkreetseid kirjusi ega andmeid kooguduse seisukorra iseloomutamiseks ei ole. Juude on lisatud 1906a. inventarium.

Peale selle on olemas üksikuid revisiooniprotoollile kooguduse arjaja-
nise revisioonide tulemustest.

(2) sp. 1864. 18. XI
 (2) sp. 1876. 25. I

On olemas kirjuri-
 arkivis?

Need on

1) 1864 18. nov. - revideerimud kindral
 superintendent W. Schultz

2) 1876 25. jaan - revideerimud sama W. Schultz
 Nende põhjal koguduse ajaraamimine
 on leitud olevat korras.

Samamugust revideerimiseprotokollide
 ilmet kannavad eelmises lõigus
 loetletud inventaariumid. ^(nr 1-4) Inventaariumid nr 1-2 on samaseks nimetatud
 mainitud revideerimiseprotokollidega
 ja sama W. Schultz'i allkirjaga õigeks
 tunnistatud. Inventaarium nr 3
 on õigeks tunnistatud praost
 Birgerholm nr. 4 (a 1883) jällegi W. Schultz'i.

Inventaariumeis lühisool nimetatud
 protokolle mainitud pole. Nüüd on
 aga neis loetletud 12 praosti unifikatsiooni
 protokollid aastatel 1709, 1744,
 1757, 1778, 1785, 1806, 1809, 1821, 1825, 1832, 1839,
 1856, mis aga kõik kuuluvad.

(Handwritten initials)

111

- 185 -

1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

19/

#

Subb. 1596

Keikas.

XV Kroonikad.

Kroonikaid on 2

1) Kirchenbuch der Kirchen zu
Gleijnes Auf der Insel Dagoe
flaapisaal õpetaja Henricus Kindeman-
use koostatud a 1596 toimunud
David Dubberski reisitööoni proto-
kollil põhjal, millele hilisemast
ajast (18. saj. kesk.) täiendusi tehtud.
Seda oleme juba elunises kõrval
lähemalt prindutunud.

2) Kirchenschronik Gleijnes.

Selle kroonika on alustanud 12.
augustil 1864 introdutseeritud Keina
koogoluse õpetaja, Anton Sermann
Kaller. Tema käsitleb aega 1864 aasta
juunist kuni aastani 1869, mil
riiekanDED katkevad. KäsitlenuD
on leidnud koogoluse eluga lähedalt.

koolud sündinud. On kirjeldatud
 superintendendi, praosti ja naaber-
 koguduse õpetajate külastäike, konflik-
 te köstritega ja nende ameti vahet-
 tusest, talusamalest kirikupuhadest
 ja jumalateenistustest, maksukohus-
 tuste muudatust, koolide olukorrast,
 1868 valitsemisel väljahädast ja
 samasegsest rahutusest talupoegade
 hulgas.

1902. aastal, 12. augustil on krooni-
 kat jätkanud õpetaja Paul Plath,
 kes ametis alates 27. V 1890. Alates
 1869 aastast annab ta vahetult
 ajast lühikese ülevaate koguduse
 majanduslikust elust, koguduse
 liikmete ja armulauaalist aru-
 nende aastate kattel, koolide elust,
 kirikukonvendi koosseisust ja rahva
 sündumustest apostlikku õigeusk
aastal 1886.

Kroonikale on juurde lisatud
 arakirju kirikukoogu otustest ja
 väljalõikeid ajalehtedest aastast 1934,
 mis puudutavad koguduse viiemäe
 tüüsil ühenduses kellesegi õpetaja
 Boris Aareandi skandaalse lahku-
 misega. Samuti on siina juurde
 lisatud kiikunõuandurite
protokolle a 1905/21 VII, 1907/11 I, 1907/12 I,
 1907/10 VII, 1907/15 VII, 1907/8 X, 1909/16 I, 1912/18 I
 1914/11 VII, 1918/10 IV.

XVI Seadused ja kirikukorrad.

- 1) Seiner Keiserlichen Majestät Befehl...
 pikema-titliline instruktsioon 16. dets.
 1833 kirikusaamatute pidamise kohta.
- 2) Auszug aus den seit Emancipation
 des Kirchengesetzes bis zum Jahre
 1850 erschienenen Verordnungen für
 die evangelische-lutherische Geistlichkeit

des Estländischen consistorial-
Bezirk.

3) Estimaa Talorahva Seadus 1856
trikütnud a 1858 Tallinnas ja kõigile
wite samas a 1859 ilmuunud lisajaga

4) Estländische Bauer-Verordnung
1857 Tallinnas trikütnud - eelnise saksa-
keelse wäljaanne.

5) Maakoogukonna Seadus
Baltia = mere kubermanguolele
Ria =, Tallinna = ja Gura = male
1866
aastikes witekoigile lisajaga.

6) Sama raamat saksa keelses
wäljaandes

7) Gesetz für die ev. luth. Kirche
in Russland a 1832
Mainitud seadusi pole loetletud
uherki inventariumis. Neis niin-
tatud "Kirchenordnung von 1687" püudub
saanti 1740 a agenda.

XVII - Mitmesugused senilsetlemata
arhiivaalid.

- 1) Tabeliraamat Spetaja lokaal-
nisiitatsioonide üle 1820.
- 2) 4 vihus koolinooroo nimetatud
(Verzeichnisse der Schützengen) a 1835-1840;
1847-1850; 1851-1853
- 3) Mitmesugused koolide eluse
punktuaad ringkirjad, eeskirjad,
aruanded, reuisioni protokollid
Putkaste, jausa Rahaskja kohta
aastast 1863 - iitri kohta a 1859,
Nende hulka kuuluvad ka koha-
liku pastori koolideneridarinuse
aktid 1860-1893, millest osa on
kadunud.
- 4) Mitmesugused katkendlikud
nimikirjad a 1808-1817 annulama-
liste, laulatute, ristute, konfir-
meerute, maetute ja maakmema-
jate kohta, kokkuvõidetud uduud ja

ürikund lahtised lehed.

5) Trükitud nimekirjad depart-
manngu piirkonnas ev. lutheri
uskust sportlikku õigeusu ülemine-
jate kohta a 1834-1861.

6) ürikund seelisel ordooksumust
ev. lutheri usku Anaganimejate
kohta a 1870 ümber.

(Inventariumes loetletud 6 usku
ev. luth. kirikust apr. õigeusu üle-
minejate nimekirjadega polnud
leidud).

7) Õpetajate teenustulehed (Dienstzeiten)
a 1840, 1841-47, 1848, 1856, 1858, 1865,
1881, 1883, 1910. - ürikund lehed

8) "Unschreibungslisten"
aastatest 1851, 1855, 1856, 1857, 1859.
1834, 1850

XVII - lühivõrd -
1) Tolalinnas
2) H
3) lühivõrd
4) lühivõrd
5) lühivõrd
6) lühivõrd
7) lühivõrd
8) lühivõrd
9) lühivõrd
10) lühivõrd

...tabeli kehtivalt kehtivalt

...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt

...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt

...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt

...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt

...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt
...tabeli kehtivalt kehtivalt

9) "Aufrufs-Listen" Keina kiriku-
valla kutsealuste koduste nimekirjad
a 1863-1864

10) A. Pappmehl - "Die Wirksamkeit
der Unterstützungskasse für ev. luth.
Gemeinden in Russland 1859-1883
Trukhtsal 1884 Peterburis.

11) Taluperegade teo- ja maksukohus-
turte tabelid (kiriku vastu) a 1852-1866 -
juhes kaustas; a 1814-1817 - lehtedel

12) Kaust 1885-86 aastal Keina
kogudusest apostlikku õigeuskku üle-
lõikute nimeleht.

13) 1879 a ära kiri 1842 a toimunud
maahindamusest.

14) Tabelid kooli- ja koduõpetuse
kohta (Schul-u. Haus-Unterricht) Keina
kohelkonnas 1874-1887.

15) Ringkirjad kirikueestseisjale
(Kirchenvorsteher) nimitelkonna
päälükull (Pitterschaftshauptmann)
a 1850, 1879, 1889, 1899, 1902 - pole
inventariimess nimitatud.

16) Perekonnanimele nimitud
aastast 1835 (Vainula) Kassari, Keina,
Emmaste ja Orjaku valdade kohta

17) Tabelid kogudusele nimitamiste
kohta a 1835; 1854; 1858; 1860; 1861 - aastas;
1819 - 1828 - pöördel kaupa.

18) Reglement zur Verwerkstellung
der zehnten Volkszahlung - Translat
3. Juni 1857 St Petersburg.
Viimast pole inventariimess
loetletud.

19) Kantzliklaad - ahist. 1937/51X.

XXIX. Mis on veel kirikus ehk kihelkonnas mälestusmärkidest ajalooliselt isäralise tähelepanu vääriksed?

1) Ykäärkambris leidub 38,5 x 51 cm suuruse punlane maalitud napp, mis on kiinitatud 134 cm pikuse seljakandilise muutaks-värvitud pinnisea otsa.

Vägil leidub alumiises osas kerkel punane kilp kolme valge õnge-koukuga, millest arstuvad kaks

kilbi ülalosas narakpoolne kielaga
 narakule, parempoolne kielaga
 paremale ja üks nendele vahel, all,
 kielaga paremale. (Õngekonkrole
 kõverduvad asuvad allpool), kilbi
 kohal on kerkakrest raudkiivrit
 meeldetuletuse figur, mille värvid
 kuu ka kontuurid on tuhmunud.
 Selle kohal napi ülendes osas lausat
 väljasaetud ümar tutt, mille
 kumbagil äärel leiduvad õnge-
 konnakujuksed. Tänu sellel osal
 on tuhmunud. Sellest tutist on
 kumbagil pool napi äärel väiksem
 väljasaetud tutt. Valgjashalli
 värvtooniga napi kerkora kaunist-
 atavad laiendused puuduvad
 jooned.

2) Ykäärkambris leidub veel
teine puust figur, umbes

This is a very faint, mirrored or bleed-through text from the reverse side of the page. It is mostly illegible but appears to contain some numbers and possibly names or dates.

This is also very faint, mirrored or bleed-through text from the reverse side of the page, appearing as a list or series of notes.

75 cm kõrgune ja ligi meetri
laiune selgele pinnakerolis.

Kirjeldis kujutab istuvat naismükku
kellel peas kroonitaoline müts, väli-
arvult sarnane kui see mis leidub
me kiriku ukse kohal leiduval
vapil. Värvus on kaharad juured
kuni umbes kõrvadeni ulatuval
mütri alt välja. Käed asetuvad
tal külgedel toetunud küünarnukost
ette. Sirged sõrmed koos käelahaolega
on pööratud serviti (pöial üllevalpool),
kujumises parema käe pöial samuti
kui parempoolse mütrikeru on
murdunud. Üle käe ripub laiale
võltides põlvedele ja kuni maani
õlgadele väetud riie, mille võltiale
vahel on märgata punase värv
jäänuseid. Keha vasakul käel
umbes 5/6 kõrgusel, samal ajal on
noormehe figur, kelle keha on puusadest

allapoole üks tükk pambaga. Seljas
 on tal nii, mis rest 4- voldiline
 ja keskeha kohalt kokku nõõritud.
 Pea on tal kaetud väga tihedate
 lokkis juustega, mis ripuvad selga-
 dele ja seljataha (näib nagu oks-
 see nokko-segane pambas). Vasak
 käsi on paemtatud küünarnukist
 ette väekjaga ülespoole. Parema käsi
 on olast laadik mureduel.
 Väru mureduel on tuhmumud.

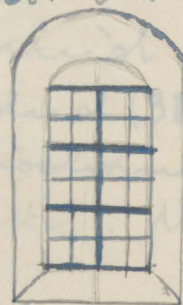

Nikerdise umbkaudne
 mised (siljem mälu
 järel valmistatud,
 kuna päävapildetused
 onturid elatõnestumaks)

XXX Millised ja kui palju on kiriku aknaid?

Vana kiriku osas leidub aknaid kokku 4: põhjaküljes kaks ja altariumis kaks, üks idas, teine läänes.

Vana kiriku põhjaseinas asetsevad aknad on lameda rõluga 2,20 m laia avaga ja ligi kaks korda kõrgemad. Aknaraam on (3x2) x (2x2) - seega 24

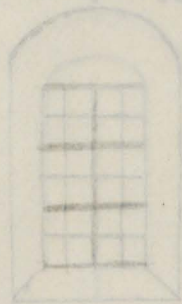

Samamugune on ka altariumi idapoolne aken reestpoolt. Väljastpoolt on see aken pealt väikese teravkõnega.

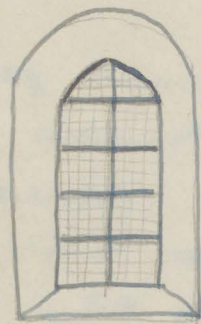
XXX
XXXX
XXXX

XXXX
XXXX
XXXX

XXXX
XXXX
XXXX

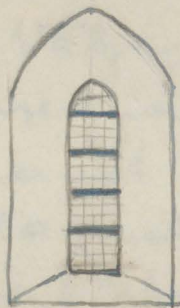
XXXX
XXXX
XXXX

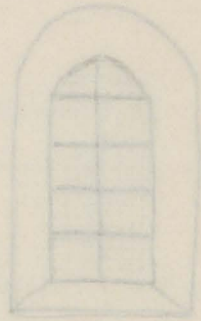
Yhäärkambrri
idapoolne aken
väljapoolt.

See aken aiurkerena kirikus on
kahakordne.

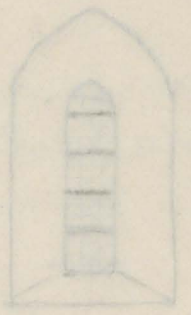
Yhäärkambrri lõunaseinas
asub aken, mille ava väljast on
teiste avade nurme peaque ja
mis on sama kõrgel kui teised
aknad kuid 2 korda kitsam.
Aknamundud (36 arvelt, lisaks sellele
mõned poolikud undud ülal) on ka
õige väikesed. Nõlv on teravkõrg.

Wäljapoolt
idapoolne akna
väljapoolt.

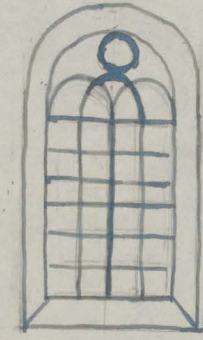

See akna sünkroon kirikus on
idapoolne.
Wäljapoolt on
väljapoolne fassaad ja
idapoolne kirikus on
väljapoolne fassaad.
See akna sünkroon kirikus on
idapoolne.

Uue kiriku osas on kokku
kaks akent, 2 idas, 2 lõunas,
2 läänes.

Need aknad on ümaravõlvilised
alt ava. äärelt 194 cm laiad
ja ligi kaks korda nii kõrged.
Akna raam koosneb alt 4x6 mudust
ja ülal kolmest kaarest ja nende
peal arvust doornid ja on pealt
samuti kumer kui aknaavaaji.

Uue kiriku akna

Wäljapoolt on aknad samas-
guse väljanägemisega kui seest.
Erand on ainult altariumi
idapoolne akna, millest juha
kirjeldamine.

XXVI Rahua eritised unlikel kumbel
ja vaated.

Pole midagi ette tuua

1733

Koopseate kirjand
 tulewad harilik-
 kude tahtedess ümber-
 kujutada, taates
 kõigi paleograafi-
 lise koopiate
 nõudmise.

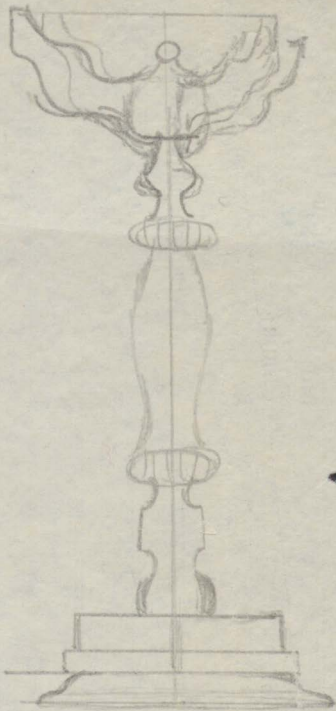
Wessing

53

*2 Gentspitz
des
Klosters*

198

Soovisedel.

Teose Nr.

Autor

Päälkiri

Jagu (anne, köide)

Ilmumisaasta

Tartus, 193

Laenaja { nimi

 { aadress

1909

Uleina kirikunõukide

registreerimise
päevik.

T. Sängova
1938a. meel

Saunpäeval 16. juulil.

Saunapäeval Steinasse juha mõni päev tagasi tegin täna algust tegelemisega tööga. Alustasin arhiiviga. Arhiivis leidnud materjali vaatarin läbi ja praigutasin liigise järel. Perepõlve- ja ametitalituste saamatusega läks see liigutamine libedasti. Ikked olid ju köidetud, enamikul neist oli juha kaanel märgitud nimi ja aastarund. Kõik seda polnud, ei tekitanud ka erilist raskust saamatu rüü ja päritolu vaatarid kindlaks määrata. Oli terved, ainult vähe pilku heita rissesametel ning kindlaks teha kaupäeva järel.

nii varasim kui ka hilisim
 sissekanne. Pakkuse teatas aga
 mitmesuguse lahtise kirjelduse
 materjali liigi ja koguse
 määramise. Paigutamisest
 selle lahtise materjali eraldi,
 et olaksid see lähema uurimise
 alla võtta. Püüdsin leida ainult
 viitabrooniprotokolle ja inventaari-
 usse, et nende põhjal materjali
 kontrollida ja täiendavalt liigitada.
 Viitabrooniprotokolle sekerad ei
 leidnud, inventariume leidus
aastast 1864, 1876, 1882, 1883, 1891, 1906.
ja 1939. Nendest kõige täielikum
 oli 1906 a inventarium, milles
 oli loetletud ka kõik kiriku maad,
 makkokultured kiriku vastu,

Kiriku vallamora saiuti kui kõrk
 kiriku hood. 1939a. Inventarium
 onitus eelmise sõjajärgeliseks
 tõlkeks. Mitmeneguse muu materjali
 kõval leidur ka kaks kiriku
 kroonikat, millest vanem põlvnes
 aastast 1596, hilisem aastast 1864.
 Vanemat nendest ei leidnud veel
 kordagi lugeda, kuna see oli kirju-
 tatud segases gooti kirjas ja ala-
 saksa murras. Vanem suutis
 am saada ainult pealkirjast, millest
 ealustas ära kirja. Muema
 kroonika lugeris läbi, tehes
 märkmeid kirikumuutuste
 punktide kirjelduste kohta.

Ennaspäeval 18. juulil.

Kontrollisid olemasolevat materjali inventaariumite põhjal. Avaratari ka üksikuid kirjalikke teateid materjali mujaleviimise kohta. Siiski ilmnesid mitmed vastolud ja puudunud mõned raamatud ja üksikud, mille kohta tehti ülestahendusid. Teideti ka ühe vintabrioosiprotopooli aartast 1908, millest aga midagi olulist ei leitud, kuna alles oli koepuse elu vaid ulatõnalidelt puudutatud. Sõelurid läbi ka 16 kkp. Lähivaatamata jämed lahtise materjali ja puudoluseid liigitaada olemasolevaid inventaariume alust võttes.

Teisipäeval 19. juulil.

Yandri arhiiviga lõpule. Liigutari
ja reegitreerisior olemasoleva mater-
jali lõplikult. Siireim lähi
arhiivis leiduva kirjasaatetuse
ja protokolliraamatud, leidmata
aga neid midagi, mis mind
olemasoleva ülesandega roos
oleks huvitavud

Kolmapäeval 20. juulil.

Reegitreerisior ja pildistandi
kiriklas leiduvad kirikuriistad.
Peale kllle tegin mitmemuguseid
pildistusi kirikust ja kirikus
leiduvalt esemest. Filminulli
saabris õhtuse postiga Tallinna
kohaliku õpetaja V. Yirobari
soovitatud fotoarise ilmutamisel,
et saabris pildid võimalikult

kiiresti kätte ja tarbekorral võtan
 eluõnnetumid ülevõtteid korjata
 ühtlasi kantades olemasolevaid
 kogemusi nute võtete tegemiseks.
 Kiirikus registreeritud kantsli ja
 sellel asuvad kirjad saadeti kui
 vana kiirkvaasi alteriummi
 ja laeva vahel asuva vana
 ohvriamete laeka.

Neljapäeval 21. juulil.

Täna hommikupoole registreerisin
 kiirku lühtrid ja muu lehtise
 vara. Registreerimata jäid veel
 altariid ja kellad. Õhtupooleks
 tegin jalutuskäigu umbes kilo-
 meetri kaugusel asuvasse surnu-
 aeda. Selgus, et vanemad haavad
 ahtariid ^{siin} kiirku läänepoolses otsas

meesad idapool. Varemood eesti-
keelset kirjand leidunud enamikus
kivimõttidel.

Laupäeval 23. juulil.

Registreeritud altarid kirikus ja
kellaad tornis, samuti kontrollitud
ja vaatasin järel kõik, mida
juba olin kirikus registreerinud,
et midagi vahetu ei jääks.

Glöärikambert leidnud huvitava
vana puutõrke - piiskopimõttis
istu habemik mees veraku käe
kohal istuva poirikeraga. Glöä-
rikambert leiduvalt hanaidest
tegiin kaks kiidlikoofiat.

Reinapäeval 25. juulil

Täna töötanud päev läbi punu-
rial. Kõnnikupool registreeritud

summaia värvavad, jalutariin
 läbi summaia meena ja vanana
 osa tehes joonideid ristide liikidelt.
 ühtlasi märkides ära kõik silma-
 paistavad hauakirjad ja
 märgid samuti kui kõik vane-
 mad kirjad. Silmapaistavad
 haumarjitiivid lugerid
 märkult. Nii näiteks leidus
 kivimärgi summaia lõänepoolse
 osas kokku 85 - 42 põhjapool
 summaia kerked, 43 idapool.
 Muudkui hauakirjad seeriaid
 kiviplaatidel ja raudbittidel
 summaia lõänepoolse osas.
 üldise näiteks leidus ainult
 ürdlembri hiliseid hauakirju-
 alates aastast ~ 1850.

Shtupoolle registreeritud hoonetel
 arvamärgitud vanematel hana-
 märkidel leiduvad kirjad, tehes
 vanaid kviidikoopiaid. Vēri-
 koopide tegemine ei ootunud
 võimalikuks sest, et kividel
 leiduvad kirjad olid liiga väike-
 sed ja liiga madalalt ritse-
 raitud. Jalutades veelkord
 summaia läbi, kontrollides, kas
 pole midagi jäätud kahe
 sibra vahele ja tehes kohati
 täiendusi. Vanemaol hana-
 märkeid olid kivist ja rauast.
 Püürtid olid eranditult tuge-
 hilised. Naigu pävast kuldri,
 oli kohalik õpetaja seltsel
 aastal jarmud kõik kōhunen
 und summaie püürtid summa-

aialt ära kourtaola.

Kolmapäeval 27. juulil

Täna saabusid kooli hommikuse postiga. 16-kt võllest oli ainult 5-ennuvähem õnnestunud.

Uuendamine meist mõne.

Reedel 29. juulil.

Muna täna oli ilm hea, teyin terve rea ülevõtteid ja saatsin filmi ilmutamisele. Väetamine järel veel viimaseid asju, mis olid seni küülaajal jäänud kahe silma vahele. Kiriku nuber leiduvalt haardadest teyin küsitööpüüet. Värske kevra kiriku kroonka jäiigi arusaamatuks. Nautumiseks koda kirje paljudele ^{kirjade} õpetajatele ja kooli-

õpetajatele, kes vahelpeal külasta-
 hil pastoraati. Seejärgi ei osanud
 aga keda lugeda.

Ennaspäeval 1. augustil.

Täna kuulsi Puhalepa koolilt
 mõtetilt, et venelased viinud
 kõik hiinamaal leiduvad kiriku-
 kellad saksaste pealtnäol
 1917 tagalasse. Alles hiljem
 umbes aastal 1925 saadud
 vähest arveidest kellade
 asemel mõned kellad vastu-
 tassuks. Seni olnud hiinamaa
 kirikud kelladeta.

Reedel 5. augustil.

Täna kuulsi praeguselt Lõuna
 õpetajalt Otto Luberjilt, et tema
 alles Meera koguduse õpetajaks

a 1922-1924 Meina kirikule
tellimisel 2 kella A/S "Tequilt"
Tartus. Kellad tellimisel ta
oma raha eest marpes umbes
50.000 marka. Võla tänuks
koquulus talle hiljem mõne
aasta jookul.